

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Harmadik Nyelvkönyv

Bécsben, 1861

Harmadik Nyelvkönyv.

Az ausztriai birodalombeli
főelemitanodák
legfelsőbb osztálya számára.

Ára vászonhátú kötésben 18 ujkr.

Bécsben

A es. kir. iskolakönyvek kiadásában.

1861.

Előfogalmak.

I. A szók.

1. §. Ólom, ól, ténta, teher, törekvés; Slézia, Alpok, Lajos, Lujza: ezek nevek a tárgyak (dolgok s személyek) számára. Azon szók, melyekkel a tárgyakat megnevezzük, *főnevek*.

Nehéz, roskatag, fekete, nagy, fáradatlan, termékeny, terjedelmes, elégtűlt, beteg: ezek tulajdonságok, melyeket ama tárgyakhoz csatolunk. Azon szók, melyekkel a tulajdonságokat megnevezzük, *melléknevek*.

A tárgyak száma vagyis mennyisége *számnevek* által fejeztetik ki. Ilyenek: egy, kettő, három stb. (töszámok); első, második, harmadik stb. (sorszámok); egyszer, kétszer, egyféle, kétféle, egyszerű, kétszerű (összetettek) stb.

2. §. A név helyettesei, pl. te, ő, mi, amaz, enyém stb. *névmásoknak* neveztetnek.

Némely szók a tulajdonságot az idővel együtt fejezik ki, pl. a (most) tanuló ifju, a (multkor) tanult leczke, a (jövőre) tanulandó versezet. Az ilyenek *igenevek*.

3. §. A főnevek, melléknévek, számnevek, névmások és igenevek általában *névszók*nak neveztetnek; de mindnyájan hol főnévi (azaz tárgyi), hol melléknévi (azaz tulajdonsági) jelentéssel bírnak, sőt a rendes melléknév is használtathatik főnév gyanánt, és viszont néha a főnév melléknév gyanánt.

A következő olvasmányban a ritkített nyomatú 25 szó között van: 4 rendes főnév, 4 főnévi sajátosságú melléknév, 1 főnévi számnév, 3 főnévi névmás, 3 főnévi igenév; 2 rendes melléknév, 2 melléknévi sajátosságú főnév, 1 melléknévi számnév, 2 melléknévi névmás, 3 melléknévi igenév. Melyek azok?

Szeressük az erényt, gyűlöljük a bűnt; keressük a jót, kerüljük a rosszat. A ravaszt róka embernek csúfolják; a kegyetlent tigrisnél is tigrisebbnek álitják. Ezen tsonag gyufatizes (tíz tokból álló); ára volt egy huszas. A szolga dolgozik; ő szorgalmas. A tolvajt megbüntetik; mert a ki lop, az veszélyes ember. Ezen ruha enyém, a jó ruha becses. Némely író a múltból megírja a jövődőt. A dolgozó ember erős; a kidolgozott bőr tartós; a kidolgozandó feladvány mulatságos.

A névszók előtt, a főnév közelebbi meghatározására *névelőt* használunk, mely által, mintegy rámutatva, megkülönböztetjük a tárgyakat, pl. *az* alma, *a* kert, a szép kert, *az* én szép kertem; *a* te két szép kertedet megveszem; *az* eladott két szép kertedből gyümölcsöt kaptam.

A névelő (az, a) hangnyomatlan mutató névmás, mely ezen esetben soha sem változik.

4. §. Mondani szoktuk: Nehézsege az ólomnak ismeretes dolog. Három könyv(nek) súlya. Ő fáradatlan törekvése mellett a munkát hamar be fogja végezni. Öcsémnek, a szorgalmasabbiknak, zsebórát akartam ajándékozni, de ő ezt nem fogadta el; neki elég jutalom az, ha tanítóját a tanulandónak helyes elsajátításával megörvendeztetheti.

A névszók (t. i. a főnév, melléknév, számnév, névmás és igenév) a mondatban különféle ragokat vesznek föl, melyek azok jelentését különféleképen módosítják. A névszóknak ily módosítását *névragozásnak* hívjuk.

A névszó, melyhez a rag járúl névtőnek mondatik, pl. ezen névben „ólomnak“ a névtő ólom, a rag: nak.

5. §. Mondjuk: az ólom olvad a tűzben; a gyermek irt a tanodában. Ezen szó „olvad“ kifejezi azt, mit az ólomról, — az „irt“ pedig kifejezi azt, mit a gyerekekről állítunk. Az ilyen állítmány vagy a jelen időről, vagy a múltból, vagy a jövőről szól, és így nem csak a cselekvést magát, hanem ennek idejét is kifejezi. A cselekvést ennek idejével együtt kifejező szók (mint „olvad“ „ir“) *igéknek* neveztetnek.

Az igék a határozatlan megnevezésben *ni* szótaggal végződnek (olvadni, irni); de a módosításokban a *ni* végszótagot elvesztik s e megmaradt szó (olvad, ir) *igetőknek* mondatik, mely az igeragokat fölveszi. Az igeragok igen változatosak

miért is az igék módosítása (a névragozástóli megkülönböztetésül) *igeragozás*nak nevezetik.

6. §. A többi beszédrészeknek nincsenek saját ragaik, melyek által módosíttatnának, és így a mondatban (kevés kivétellel) *v á l t o z a t l a n o k*. Ilyen beszédrészek:

a) Az *igehatározók*: itt, ott, ide, oda, fönt, lent, alul, fölül, ezek *helyhatározók*; mindig, ma, holnap, azonban, erre, azután; most, még, akkor, valaha, soha, gyakran (gyakrabban), ezek *időhatározók*: így, úgy, meglehetősen, sehogy, *módhatározók*.

b) A *névutók*: nélkül, után, alá, alól stb.

c) A *kötszók*: és, de, mivel, hogy, ámbár, mert stb.

d) Ide számíthatók még az *indulatszók* (oh! jaj! stb.), és a *névelő* (az, a).

7. §. Mindegyik beszédrész képviselve van következő mondatban: Ah! én most, ezer zöld és virágzó növényt látok a patak mellett. (Mikép neveztetnek egyenkint?)

A következő olvasmányban a ragozhatlan beszédrészek (vagyis *beszédrészcsek*) ritkítva nyomattak. A többi szók mely beszédrészekhez tartoznak?

Bizonyos úrnak ige'n rest szolgája vala. Egykor későn este, midőn az előbbi már ágyban feküdt, a mellékszobából, hol a szolga aluvék, többször hangos fohász, és végre egészen világosan e szavak hallatszottak: „Oh, bár csak egy csepp vizem volna!” Miután ezen szavak többször sohajtás közt ismételtettek, az ur

meghuzá a csöngetyűt. A szolga ezen jelre ágyából felugrott, urához ment s kérdé, mit parancsol. — „Hozz nekem egy pohár üde vizet a kútból.“ — A szolga engedelmeskedék, és midőn azt urának meghozá, ez így szólt hozzá: „Igyál tehát, ha olyan szomjas vagy.“

2. A szótagok és betük.

(Első Nyelvgyakorló 1–14. §§.)

8. §. Ha-lom, a-nya, kard-ról, ki-rály-lyal, ti-e-i-tek.

A szók egy vagy több tagból állanak. Oly hang vagy hangegyesület, mely egy hangszakban (egy szájnnyílással) mondatik ki, szótagnak neveztetik.

Ezen szó „bors“ csak egy szótagból áll, de több hangból egyesült; *b* (nem bé) az előhang, *o* a belhang, *rs* az utóhang. A belhang mindig tisztábban hangzik, mint az elő- vagy véghang. Vannak oly szótagok is, melyekben elő- vagy véghang nincs, de belhangnak kell lennie. „Mi-e-ink.“ Itt az első szótagban a belhang (*i*) előhanggal, a másodikban (*e*) magánosan, a harmadikban (*i*) véghanggal áll. Az elő- és utóhang ismét egy vagy több nyomathból állhat. (A bors utóhangjának nyomatai *r* és *s*.)

9. §. A szótagok belhangja, minthogy magánosan is tiszta hangzású, *magánhangzónak* nevez-

tetik; az elő- és utóhangok nyomatai egyenkint, minthogy a belhang nélkül tisztán nem hangzanak, *mássalhangzóknak* mondatnak.

A szótagok hangjainak nyomatait képviselő írásjelek *betűknek* neveztetnek. Az írásbeli betűk is vagy magánhangzók, vagy másállhangzók:

A *magánhangzók* kiejtésök szerint kétfélék: 1. rövidék: a, e, (è), i, o, ö, u, ü; 2. hosszúak: á, é, í, ó, ő, ú, ű. Hangjok (vagyis ragozási öszhangzatuk) szerint háromfélék: 1. vastagok: a, o, u, á, ó, ú; 2. vékonyak: e, ö, ü, (è), ő, ű; 3. élesek: é, i, í.

A *mássalhangzók* betűi csak külalakjuk szerint kétfélék: 1. egyszerűek (vagyis csak egy betűjelből állók): b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z; 2. összetettek (vagyis két betűjelből állók, de csak egy hangot képviselők: cz, es, sz, zs, gy, ty, ly, ny.

A magánhangzók közül a közép vagy zárt *ë* csak nyelvtanokban használtatik. A másállhangzók közül némely írók a *cz* helyett az egyszerű *c* betűt használják; amazt a biztosabb érthetőség, emezt a takarékoság elve ajánlja.

A betűk megállapított sorozata közönségesen *ábéczének* mondatik, melyet jól kell ismernünk, hogy a szótárakat könnyen kezelhessük. Ha a magyar ábéczébe a latin betűket is besorozzuk, előáll a vegyes szótári sorozat, mely következő: a, á, b, c, cs, cz, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, q, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, w, x, y, z, zs.

A *q, w, x, y*, minthogy csak idegen szókban vagy régi családnevekben használtatnak, idegen betűknek mondatnak. Ide tartozik az egyszerű *c* is, mely csak akkor magyar betű, ha az összetett *cz* helyett használtatik. Ezekon kívül vannak öszszetett idegen betűk is, melyek kimondását tudnunk kell.

A latin szókban:

ae és **oe** kimondatik mint *e*, (aether, oeconomia);

e mint *k* a mássalhangzók és *a, o, u* előtt, (corollarium, clerus); ellenben mint *cz* a többi magánhangzók előtt, még *ae, oe* előtt is, (Caesar, Coecilia);

ch mint *k*, (chronologia);

ph mint *f*, (philosophia);

qu mint *kv*, (quietantia);

s mint *sz* vagy *s*, (sapientia, asinus);

t *cz* hangot vesz föl *i* előtt, ha ez után még egy magánhangzó következik és a *t* előtt *s* nincs, (actio, essentia);

x mint *ksz*, (vexatio);

y mint *i*, (gymnasium, Dionysius).

A latin magyar családnevekben:

aa mint *á*, (Gaal);

ew, eo, eö mint *ö* vagy *ő*, (Dessewffy, Georch, Eötvös);

oo mint *ó*, (Tooth, Soos);

y mint *i*, (Fáy, Kisfaludy);

ch mint *cs*, (Zichy, Forgách);

th mint *t*, (Horváth, Gyarmathy);

w mint *v*, (Wiczay, Wesselényi).

A többi nyelvekből átvett és meg nem honosodott szók kiejtését ugyanazok nyelvtanából vagy a szokásból kell megtanulnunk.

Első szakasz.

A mondatról általában.

I. A mondat főalkatrészei.

(II. Nyelv- és Olvasókönyv. 65—67. §§.)

10. §. a) A napfény vakít. A Duna Budapestnél több szigetet képez. Az eső felüdíti a növényeket. Egyik tag fájdalmát az egész test érzi. Nyáron megérnek a vetések. Ő nem félt. Hajnalkor a csillagok láthatlanokká lesznek.

b) Szemlélted-e már a napfölkelést? Télen korábban vagy később kel-e a nap mint nyáron? Mely iskolában nem fűtenek télen? (A faiskolában).

c) Bár csak veled mehetnék! Jőj és nézz! Kölsönözd nekem irládat. Hagyj magamra! Menjetelek előre!

Gondolatinkat mondatokban fejezzük ki. Ez történhetik: vagy ítélet alakjában (állítással vagy közléssel), és pedig igenlőleg vagy tagadólag; vagy kérdés alakjában; vagy ohajtás-, felkiáltás-, kérés- avagy parancsolás alakjában.

11. §. A mondat lényeges tagjai: az *alany*, melyről valamit állítunk, és az *állítmány*, melyet az alanyról állítunk.

Az alany általában főnév vagy főnév jelentésű más szó; az állítmány rendszeren ige.

Néha az állítmányt ige helyett névszó fejezi ki, de csak a jelen időben, pl. A méh rovar. Az atya jó. Isten egy. Ruháim szakadtak.

A van ige önálló állítmányt nem képez, miért is kapocsnak neveztetik s ekkor a hozzá tartozó névszó képezi az állítmányt, pl. Te gyermek vagy. A férfiú gyermek volt.

Néha a mondatban csak állítmány van; ilyenkor az alany alattomban értetik, pl. Irj! (te). Számoljunk (mi). Mit csinálnak (a tanulók)? Tanulnak (a tanulók).

12. §§. A következőben az alany és állítmány ritkítva nyomattak. A darab olvastassék és azután az alanyok (ki? mi?) soroltassanak elő.

Fűben ült a kis tücsök, s lepkét látott a mezőn virágról virágra szállani. Mennyire irigylé ő a lepke szépségét s szárnyainak pompás színjátékát! „Ah!“ felsohajtott ő, „miért nem vagyok én oly szép, mint az? Miért kell nekem tőle mindenben annyira hátrábbállanom? Oly ismeretlen és megvetett vagyok én!“ — A mezőn át épen gyermekesapat jött, fiúk és leányok. „Rajta!“ kiálták ők, mihelyt a lepkét megpillantották, „nézzétek csak azon madarat; azt meg kell fognunk!“ Mindjárt neki mentek kalapok-, kendők-, hálók- s kezekkel, s az végre megfogott, bármint

iparkodott is elszökni. Egyik fiú a megkapásnál vigyázatlanul eltöré annak szárnyát; másik bezúzá fejecskéjét.“ — A tücsök ezt mind látta. „Ah!“ mondá ismét, „ha ezen pompa és ragyogvány ennyi kínzást okozhat, mily jó, hogy én ismeretlenül a magányban élek!

A boldogság nem jár mindig a pompa- s dicsőséggel, és elrejtett- vagy legalább észrevétlennnek lenni békességünkre nézve gyakran jobb, mint minden fény és ragyogvány.

II. A mondat bővítése.

(II. 68—95. §§.)

13. §. Az alany és állítmány rendszerint nem áll magánosan, hanem hozzájuk még kiegészítések és közelebbi meghatározások járúlnak, melyek a gondolat kifejezését bővítik.

A mondat háromféleképp bővítettethetik, tudnilik: jelzők, kiegészítőök és határozók által.

I. Jelzők. (II. 68. §.)

14. §. a) Az érett szilva, a felső szoba, az utósó nap;²⁾ a lekoppantott gyertya, égő gyertyabél.

Itt a főnévhez melléknév vagy (melléknév saját-ságú) igenév van jelzőül alkalmazva.

Az én szobám, ezen nap, minden világító (gyertya), két gyertyabél, a negyedik karó.

Itt a főnevek előtt (melléknév sajátosságú) névmások és számnevek állanak jelzőül.

b) A nap világa (világa a napnak, napvilág), Tirol bércei, a vár ostroma, Buda városának fekvése, Pest épületei (az épületek Pesten), a lánczhid a Dunán, a jó és szép (nek) érzete, a múltak emléke, az ő dicsősége.

Itt a főnév jelzője ragozott (többnyire birtokvonó nak nek nyilvános vagy allattomos ragú) főnév, vagy főnevet helyettesítő más névszó (melléknév, névmás, igenév).

c) A vágy (téged) viszontlátni; az öröm elutazhatni. Az emberek ott; a vigalom ma.

Itt a jelzők igék (határozatlan nevezettel), vagy (időt vagy helyet jelelő) igehatározók, melyek a mondatban mindig a főnév után állanak.

A jelzők (tehát) háromfélék: a) a főnév előtt álló ragozatlan melléknevek vagy melléknév sajátosságú más névszók; b) ragozott főnevek vagy főnév sajátosságú névszók; c) a főnév után álló igék és igehatározók.

2. Kiegészítők. (II. 69–70. §§.)

15. §. Ha mondjuk: Ezen gyermekek örülnek — megértjük e mondatot, mely egy jelzővel összekötött) alanyból és egy állítmányból áll. De az állítmányt bővíthetjük is: Ezen gyermekek örülnek — a szép napnak. Gyakran igényli is az állítmány ezen bővítést, pl. Ő tart — mértéket, csöndet, barmot stb.; ő adott — nekem — ajándékot; ő izent — neki; ő — az utat —

ismeri. A munka becsületesség és istenfélelem nélkül nem hoz — áldást.

A mondat azon része, mely az állítmány fogalmát tökélyesíti kiegészítőnek vagy tárgyszónak neveztetik és rendszeren szenvedő (t, at, ot, et, öt) vagy tulajdonító (nak, nek) raggal áll.

3. Határozók. (II. 71—92 §§.)

16. §. A mondat gyakran olykép is bővítettik hogy az állítmányt közelebbről meghatározzuk a hely, idő, mód vagy eszköz, ok, anyag vagy cél kijelölése által. A mondatban ezen bővítő szók határozóknak neveztetnek.

17. §. A hely meghatározása ezen kérdésekre történik: hol? hová? honnét? — Mi nem maradunk itt. Őt mindenhol keresik. A szoba padlása az oldalfalakon vízszintesen fekszik. A padolat vízszintesen fekszik az oldalfalak alatt. Az oldalfalak függélyesen állanak a padló és padlás között. Az asztal mögött pad van. A gyermekek padokon ülnek. A tanodapadokkal átellenben van a tanító ülése.

Írásilag és teljes mondatokban! Határozózatok megkérdezését. — Hol vannak a halántékok? hol az áll? — Hol tartózkodik a szarvas? a vakond? — Hol terem a gabona? a szőlő? a sás? — Hol találjuk a fémeket? Hol ered a Tisza? Honan foly a Duna? Hová foly? Mely olyónál fekszik Pest? Szeged? Eszék? Prága? Mely országokban vannak ezen városok?

18. §. A hely meghatározása, valamint egyéb körülmények kijelölése is, többnyire igehatározók által történik (itt, mindenhol stb.); többször azonban ragos vagy névutós főnevekkel (oldalfalakon, oldalfalak alatt stb.).

Alant, hátul, fönt; igehatározók; alatt, mögött, fölött; névutók (névhatározók).

19. §. Az idő meghatározása (mikor? meddig? mióta?) — Holnap hozzád jövök: vajjon délelőtt vagy délután-e, még nem tudom. Reggel napkelte előtt és után rendszerint hűs az idő; este is ez az eset. Korán reggel legkönnyebb tanulni. Ki tudná a folyamat csak egy pillanatig is folyásában meggátolni? A ki becsületes, legtovább becses. Mikor legrövidebbek a napok? Mikor születted? Ferencz - József császárunk s királyunk 1848-iki december 2-ika óta uralkodik. Bécs 1529. évben a törököktől először ostromoltatott. Róma nem egy nap alatt épült. Egy csapásra nem dől ki a tölgyfa.

20. §. A mód és eszköz meghatározása (mikép? mi által?) — Ő ezt örömet teszi (hasztalanul — hiába — ingyen). Ők sietve jövének. Mi legörömetesebb utazunk gyalog. A sas magasan repül. A szőlő édesen ízlik. Mindent meggondolva tégy. Ő gondolkozva lépdegél. A gőzkocsi zúgva halad el. Lassan járj, tovább érsz. Ő elmetélé a papírt ollóval. Megverték őt pálczával.

21. §. Az ok meghatározása (miért? mitől?) — Ő sirt örömében. Ő éhen halt meg. A patak

mégdagadt a gyakori esőzéstől. A szőlő az idén nem érhetett meg a folytonos zord időjárás miatt. A harangot hangjáról, a madarat énekéről, az embert járásáról, a bolondot beszédéről — mindenhol megismerik.

22. §. Az anyag meghatározása (miből?) — Agyagból cserépedényeket készítenek. A szobrok többnyire márványból faragtatnak. Miből készítetik a papiros? Mit készítenek ezüst-, ólom- és aczélból. Legtöbb keztyűt varrnak bőrből.

A czél meghatározása (mi végre?) — A csépet cséplésre használják. A kaszás fenköve tartására tokmányt használ. Nem azért élünk, hogy együnk, hanem eszünk, hogy éljünk.

Összefoglalás.

23. §. Az alany és állítmány főalkatrészei a mondatnak. Az állítmányhoz gyakran kiegészítő járul, mely többnyire tulajdonító- vagy szenvedő-raggal áll. Továbbá bővítik a mondatot határozók, melyek vagy ígehatározók, vagy ragos avagy névutós főnevek. A mondatban előforduló főnevek ismét jelzőkkel szoktak összeköttetni.

A mondat tehát két fő- és három melléktagból áll. A lényeges vagyis főtagok: az alany és állítmány; a nem lényeges vagyis melléktagok: a kiegészítő, határozó és jelző. — A főtagok magánosan képezik a szűk (pőre) mondatot; a melléktagokkal együtt pedig a bővített mondatot.

III. Az egyszerű és összetett mondat fogalma.

(II. 112—114. §§.)

24. §. Ha a mondatban csak egy alany és egy állítmány — akár bővítéssel akár e nélkül — talál-
tatik, a mondat *egyszerűnek* neveztetik, pl. A
növények nőnek. Nem minden növény terem a
földben. A burgonya csak néhány évszázad előtt
hozott Amerikából hozzánk.

De ha mondjuk: „A növények részint hasz-
nosak, részint ártalmasak. A mérges növények
ártalmasokká lehetnek az embereknek és állatok-
nak. Vannak növények, melyek fákon nőnek
és az ilyeneket élődi-növényeknek hívjuk“ — ilyen
mondatokban több mondattag és kisebb mondat van
egybekapcsolva. Ez többnyire kötszók által tör-
ténik, és ezek az *összetett* mondatnak külső is-
mejelei.

A mondatoknak, melyeket összekapcsolunk, a
gondolat szerint összetartozóknak kell lenniük. Pl.:

Csodálnunk kell azon gyorsaságot, melylyel
mindegyik üres tér a kopár mezőkön, elhagyott uta-
kon, kopasz sziklákon, falakon s háztetőkön, hová
csak egy maroknyi termékeny föld esett, magvakkal
bevetődik, és gyeppelel, füvek-, gyomok-, cserjék-
s bokrokkal ellepetik.

Második szakasz.

Az egyszerű mondat alakítása.

I. Az ige a mondatban.

I. Az állítmány viszonyai.

(II. 103—109. 122—124. §§.)

25. §. A cselekvőség az alanyhoz különféle viszonyban állhat.

1. A kapus ajtót nyit.

Itt az alany mint cselekvő áll és cselekvése áthat a tárgyra. Az állítmány „nyit“ cselekvő értelmű (cselekvő ige).

2. Az ajtó nyittatik (a kapustól).

Itt az alany szenved a cselekvőséget. Az állítmány „nyittatik“ szenvedő értelmű (szenvető ige.)

3. Az ajtó megnyílik (nyitódik).

Itt az alany cselekszik ugyan, de szenved is egyszersmind; cselekvősége magában marad. Az

állítmány „megnyílik (vagy nyitódik) közép értelmű (közép ige).

Minden ige, melynek cselekvősége a tárgyszóra áthat, szenvedő értelemre is átalakíthatatik: tehát a szenvedő igék csak a cselekvő igéknek külön alakját képezik s eredeti alakban nem jönnek elő.

Az igék hatásukra nézve (tehát) kétfélék: áthatók (máskép cselekvő igék) és benhatók (máskép közép igék). Az átható igék szenvedő alakot is vehetnek föl; de a benhatók ezen alakot föl nem vehetik.

A szenvedő alak úgy képeztetik, ha az egytagú ige-tőhöz at et, a többtagúhoz tat tet képzőt függesztünk, és ez után ragasztjuk az ik-es igék ragait, pl. vár-at-ik, nyer-et-ik, olvas-tat-ik, énekel-tet-ik (Lásd alább bővebben 94. §.)

Az átható igéknek nyelvünkben még más sajátosságuk is van. Pl.

a. A kapus ajtót nyit.

b. A kapus az ajtót nyitja.

Az utóbbi (b) mondatban a tárgyszó a névelő (az) által meg van határozva, miért az ige (nyitja) is határozott alakot vett föl. Ugyanazon átható ige tehát a tárgyszó határozott vagy határozatlan kimutatása szerint kétféle alakban használtatik: „nyit“ határozatlan alakban, „nyitja“ határozott alakban áll. *)

---

*) Néha a középigék is fölveszik a határozott alakot; de ilyenkor áthatókká változnak, pl. ki állja a vizsgát meg üli a lovat.

Határozatlan alak.

Határozott alak.

A fiú vár valakit.

A fiu várja az atyját.

A csillagász vizsgálta csillagokat.

A csillagász vizsgálta a csillagokat.

A szorgalmas nyer (ajándékot).

A szorgalmas elnyeri ajutalmat.

(Bővebben a 93. §-ban.)

2. Az idők. (II. 118—121. §§.)

26. §. A cselekvőség mint jelen, mult vagy jövő mondatik ki. E mellett az a kérdés, vajjon az még bevégtetlen (tartó), vagy bevégtett-e már. E szerint hat időt különböztetünk meg:

1. Olvasok: végtetlen jelen (jelen idő).
2. Olvastam: végtett jelen, vagyis mult.
3. Olvasék: végtetlen mult, vagyis félmult.
4. Olvastam vala: végtett mult, vagyis régmult.
5. Fogok olvasni: végtetlen jövő (jövő idő).
6. Fogtam olvasni: végtett jövő, vagyis multjövő.

Az igeidők nyelvtani rende következő: 1. jelen, 2. félmult, 3. mult, 4. régmult, 5. jövő 6. multjövő. Azonban a jövő a jelennel, a multjövő a multtal magyar nyelvünkben fölcserélhető, pl. Mihelyt el fogtam végezni ebédemet, el fogom beszélni életem történetét, — így mondhatjuk: Mihelyt elvégeztem ebédemet, elbeszélem történetemet.

3. Az igemódok. (II. 117. §.)

27. Az állítmányt a magyar nyelvben négy tényező és két nevező módban fejezhetjük ki.

A tényező módok ezek: jelentő, parancsoló, kötő és ohajtó mód.

1. Jelentőmód: A hordó foly. A földműves használja azon termékenységet, melyet Isten a földnek adott. Nem minden ohajtás teljesítettik be. Krisztus akkor született vala, midőn Augustus romai császárképen uralkodék. Téged ki fog elkísérni?

2. Parancsolómód: Jöj hozzám! Légy elégtől! Tanulj fiam, ne töltsd az időt hasztalanul! Segélj édes barátom!

3. Kötőmód: Azért küldlek tanodába, hogy tanulj. Mennem kellett, akár a kartam légyen, akár nem. Öcsém tudja, hogy várakoznak reá, tehát haza jövend. Ha ő kimenend, én is kimegyek.

4. Ohajtómód: Ennem, ha valaki ételt adna. Megérkeztem volna, de utközben megbetegedém. Ha lassan utazandnál, elszalasztanád szerencsédet.

A tényező módok közül a parancsolómódnak saját jegye a *j*, az ohajtóé *n*; a többi módokban a jegyek az idők szerint változnak, tehát ezek csak időjegyekkel bírnak; és pedig a jelentőmód félmultjában *a e* multjában *t* (ott, ett, ött); a kötőmód jelenében *j*; jövőjében *and end*; a többi idők vagy nem bírnak saját

jegyekkel, vagy a van, lesz és fog segédigék némely idői által jellemeztetnek. Pl.

Jelentő mód jelen ideje: vár, nyer (igetők); félmultja: vár-*a*, nyer-*e*; multja: vár-*t*, nyer-*t* (tart-*ott*, néz-*ett*, tör-*t*); régmultja: várt vala, nyert vala; jövője: várni fog, nyerni fog: multjövője; várni fog-*ott*, nyerni fog-*ott*.

Parancsoló mód; vár-*j*, nyer-*j*.

Kötmód jelen ideje: vár-*j-on*, nyer-*j-en*; multja: várt legyen, nyert legyen; jövője: vár-*and*, nyer-*end*; multjövője: vár-*and-ott*, nyer-*end-ett*.

Ohajtómód jelen ideje; vár-*n-a*, nyer-*n-e*; multja: várt volna, nyert volna; jövője: vár-*and-na*, nyer-*end-n-e*.

28. §. Nevező mód van kettő: az ige nevezője vagy határozatlan a, (másképp határozatlan mód) és az igenév vagy részesülő).

1. Ige nevezője (határozatlan a): Szép és dicső a hazáért meghalni. Jertek az Istent dicsérni. Mindennap kell imádkoznunk és dolgoznunk. A tanulónak nem szabad a tanóra alatt játszania, és otthon nem illik henyélnie.

2. Ige nevek: A tanuló ifju megszerzi a tanító által meghatározott könyvet segítségül az irandó gyakorlathoz. A felelő állva beszél, és bevégelvén feleletét, leül.

4. A szám és személy.

29. §. A hid járható — a hidak járhatók. A kulcs nyit — a kulcsok nyitnak. A fiú találkozott atyjával — a fiúk találkoztak egymással.

Ha az alany egyes számban van, az állítmány is egyesbe, — ha az alany többesben van, az állítmány is többesbe tétetik.

A butaság és kevélység ugyanazon fán terem. Egy ló és kocsi eladandó. Ezen tanuló irkájában szorgalom és rend mutatkozik. Nem használt sem intés sem óvás. A gyűlölet és boszú el van feledve. Egy férfi és egy asszony érkezett. Viseld magad úgy, mint a szokás és illedelem kívánja.

Ha a mondatban több alany mind egyes számban van, az állítmány is rendszeren egyesben marad. — Azonban, ha az alanyok tulajdon nevek, vagy midőn nagyobb érthetőség és nyomatosság kívánja, az állítmány többesbe tétetik, pl. Jupiter és Pluto istenek voltak a pogány rómaiaknál. Hunyady és Zrinyi dicsően harcoltak a törökök ellen. A Keletindiába vezető tengériút és Amerika fölfedeztetése új nevezetes korszakot képeznek a világtörténelemben. A bú és harag lassu mérgei az emberi nemnek.

Ha több alany közül csak egy is többesben áll, az állítmány mindig többesbe tétetik, pl. A kocsi és a lovak eladandók. A kocsi, szán és a lovak drágán keltek el.

30. §. A mondatban arra is kell figyelnünk, vajjon az alany maga-e a beszélő vagyis első személy: (én) irok, (mi) irunk; vagy a megszólított vagyis második személy; (te) irsz, (ti) irtok; vagy a szóba hozott vagyis harma-

dik személy: (ő, a tanuló) ír, (ők, a tanulók) irnak.

Ha a mondatban az első személyű alany második vagy harmadik személyűvel fordul elő, az igét a többes első személyben használjuk, pl. Atyám és én (mi) szép tájakat láttunk. Te, a szolga és én ma kocsik hosszú sorával találkoztunk. Ezek itt, az ott és én fehérváriak vagyunk. Társaim és én sokat szenvedünk.

Ha a második személy harmadikkal jő elő, az ige többes második személybe tétetik, pl. Te és szomszédod sokáig várakoztatok. Ti és rokonaim édes anyámmal együtt legtöbb részvétellel vagytok irántam.

Azonban a különböző személyű alanyokat egy személyre vonatkozó állítmánynya csak szükségből kell így egyeztetni; különben pedig vagy az alanyokat változtatjuk egy személyűekké, vagy mindegyik alanyhoz külön állítmányt adunk. Én atyámmal szép tájakat láttam. Vagy: Engem atyám szép tájakra vezetett, melyek mindkettőnknek igen tetszettek.

31. §. Midőn az alany határozatlan, az igét vagy az egyes 3-ik, vagy a többes 1-ső, vagy — legtöbbsnyire — a többes 3-ik személybe tesszük, p. Úgy van. Meglehet, hogy hibáztam. Az érczeket hegyekben találjuk. Beszélük, hogy bő termésünk leend. A csúrt fölgyújtották.

Vannak némely igék, melyek csak a harmadik személyben használatnak, ezeket személyte-

len igéknek nevezzük ilyenek: fáj, kell, szabad, illik, villámlik stb.

II. A névszók a mondatban.

I. A névelő.

(I. 32—33. §§. II. 96—102. §§.)

32. §. A névelő (az a) a főnév (vagy főnév helyett használt más beszédrész') közelebbi meghatározására használtatik; de ha a főnév előtt más névszók mint jelzők állanak, a névelő ezeket előzi meg. Pl. *Az ember, a jó ember, — a két jó ember, — a fáradatlan két jó ember, a mindenki által tisztelt fáradatlan két jó ember.*

A névelőről meg kell jegyeznünk, hogy ha magánhangzóval kezdődő szó előtt áll, *z*-vel (az); — mássalhangzó előtt pedig *z* nélkül (a) használtatik; pl. *az ember, a lélek.*

A névelő elhagyatik a személy-és helynevek előtt és a közmondásokban, pl. Hunyady János jeles hadvezér, Zimonyban, Nándorfehérvár közelében halt meg. Szükség törvényt bont. Olesó húsnak hig a leve. Ritka votésnek vékony az aratása.

A névelő nem ragoztatik.

2. Névragozás.

(I. 28—30. §§. 48. §. II. 68—90. §§.)

33. §. A nevek viszonyai két számban változhatnak. Ha a név egy dolgot jelent egyes

számban van, pl. ház, kert; ha több dolgot jelent többes számba tételik, pl. ház-ak, kert-ek.

A többes számot úgy képezzük, hogy a név-
tőhöz többes-ragot függesztünk. A többes-rag
magánhangzón végződő neveknel *k*, a mássalhang-
zón végződőknel *ak ok ek (ék) ök*.

34. §. A ragozás alapelve az, hogy vas-
taghangú szókhöz vastaghangú, vékony-
hangúakhoz vékonyhangú ragot függesztünk;
az éles- és vegyeshangúak majd vastag-majd
vékonyhangú ragot vesznek föl.

A vegyeshangú szóknál a rag hangját a
szóban előforduló vastag vagy vékonyhangzó ha-
tározza meg, pl. *acél-ok, ebéd-ek, irás-ok, bé-
res ek*. Az összetett és idegen szóokban az utolsó
szótagtól függ a rag hangja, pl. *kertfal-ak, ház-
hely-ek, evangelium-ok*.

A többtagu éleshangú szók vékonyhangú
ragot vesznek föl, pl. *építész-ek*; — az egytagu
éleshangú szók ragjának választásánál a szokás
határoz, pl. *csík-ok, csíz-ek*.

35. §. A névragozásban a többesragon kívül
vannak még belviszony- helyviszony- és vegyes
viszonyragok, melyek mind az egyes- mind a
többesszámú nevekhez függeszthetők. A név (akár
egyes, akár többes számban álljon), mielőtt a vi-
szonyragot fölveszi, nevezőnek mondatik, és meg-
felel e kérdésre ki? mi? — kik? mik? pl. gyer-
mek, ház; gyermekek, házak.

1. Belviszonyrag van négy:

a) Birtokosrag: *é, e* kérdésre *kié? mié?*

b) Birtokvonzó: *nak nek, e* kérdésre *ki- nek vagy minek mie?* (A rag el is hagyatható).

c) Tulajdonító; *nak nek, e* kérdésre *ki- nek vagy minek tulajdonítunk valamit?*

d) Szervedő, *t* (*at, ot, et, (ét), üt*), *e* kér- désre *kit? mit?*

Példaul. Egyes számban.

Nevező: *gyermek, kés.*

Birtokos: *e* *kés a gyermek - é.*

Birtokvonzó: *a* *gyermek (- nek) kése jó.*

Tulajdonító: *a* *gyermek - nek* *kést* *adtam.*

Szervedő: *a* *gyermek - et* *e* *kés* *megszúrta.*

Többes számban.

Nevező: *gyermek - ek.*

Birtokos: *gyermek ek - é.*

Birtokvonzó: *gyermek - ek (- nek).*

Tulajdonító: *gyermek - ek - nek.*

Szervedő: *gyermek - ek - et.*

2. Helyviszonyrag van kilencz, melyek közül három hol? három hová? és három honnan? kérdésre felel:

Hol?

Hová?

Honnan?

Marasztó:

Beható:

Kiható:

ban, ben.

ba, be.

ból,ből.

Melléklő:

Közelítő:

Távolító:

nál, nál.

hoz, hez, höz.

tól, től.

Állapító:

Fölható:

Leható:

n, on, en, ön.

ra, re,

ról, ről.

3. Egyes viszonyrag van tíz, melyek közül öt általános, öt különös használatú:

Általános használatuak: a határvető: *ig*, — az okadó: *ért*, — a segítő: *val*, *vel*, — a változtató: *vá*, *vé*, — a helyettesítő: *ul*, *ül*.

Különös használatuak; az időrag: *kor*, — a hasonlító: *kép*, *képen*, *ként*, — az osztó: *an**kint*, *on**kint*, *en**kint*, *ön**kint*, — a tömegesítő, *astul*, *ostul* *estül*, *östül*, — a helynévrag: *t*, *ott*, *utt*, *ett*, *ött*, *ütt*.

Ide számítható végre még a fokrak: *bb*, *abb*, *ebb*, mely azonban csak a mellékneveknél szokott használtatni.

Példák a teljes névragozásra.

Egyes szám.

Nevező: ház, kert, kö.

Birtokos: ház-é, kert-é, kö-é.

Birtokvonzó: ház(-nak), kert(-nek), kö(-nek).

Tulajdonító: ház-nak, kert-nek, kö-nek.

Szenvedő: ház-at, kert-et, kö-v-et.

Marasztató: ház-ban, kert-ben, kö-ben

Beható: ház-ba, kert-be, kö-be.

Kiható: ház-ből, kert-ből, kö-ből.

Melléklő: ház-nál, kert-nél, kö-nél.

Közelítő: ház-hoz, kert-hez, kö-höz.

Távolító: ház-tól, kert-től, kö-től.

Állapító: ház-on, kert-en, kö-v-ön.

Főlható: ház-ra, kert-re, kö-re.

Leható: ház-ról, kert-ről, kö-ről.

- { Határvető: ház-ig, kert-ig, kö-ig.
 { Okadó: ház-ért, kert-ért, kö-ért.
 { Segítő: ház-zal, kert-tel, kö-vel.
 { Változtató: ház-zá, kert-té, kö-vé.
 { Helyettesítő: ház-ul, kert-ül, kö-ül.
 { Időrag: óra-kor, idő-kor.
 { Hasonlító: ház-kép, úr-képen, köként.
 { Osztó: ház-ankint, idő-nkint.
 { Tömegesítő: ház-astul, test-estül.
 { Helynévrag: Fehérvár-ott, Győr-ött, Szombathely-t.
 Fokrag: drágá-bb, okos-abb, erős-ebb.

Többes szám.

- Nevező: ház-ak, kert-ek, kö-v-ek.
 Birtokos: ház-ak-é, kert-ek-é, kövek-é.
 Birtokvonzó: ház-ak(-nak), kert-ek(-nek), kö-vek(-nek).
 Tulajdonító: ház-ak-nak, kert-ek-nek, kövek-nek.
 Szenvedő: ház-ak-at, kert-ek-et, kövek-et.
 Marasztó: ház-ak-ban, kert-ek-ben, kövek-ben.
 Beható: ház-ak-ba, kert-ek-be, kövek-be.
 Kiható: ház-ak-ból, kert-ek-ből, kövek-ből.
 Melléklő: ház-ak-nál, kert-ek-nél, kövek-nél.
 Közeliítő: ház-ak-hoz, kert-ek-hez, kövek-hez.
 Távolító: ház-ak-tól, kert-ek-től, kövek-től.
 Állapító: ház-ak-on, kert-ek-en, kövek-en.
 Fölható: ház-ak-ra, kert-ek-re, kövek-re.
 Leható: ház-ak-ról, kert-ek-ről, kövek-ről.
 { Határvető: ház-ak-ig, kert-ek-ig, kövek-ig.
 { Okadó: ház-ak-ért, kert-ek-ért, kövek-ért.
 { Segítő: ház-ak-kal, kert-ek-vel, kövek-vel.
 { Változtató: ház-ak-ká, kert-ek-ké, kövek-ké.
 { Helyettesítő: ház-ak-ul, kert-ek-ül, kövek-ül.
 { Időrag: órá-k-kor, idő-k-kor.
 { Hasonlító: ház-ak-kép, ur-ak-képen, kövek-ként.
 { Osztó: — —
 { Tömegesítő: — —
 { Helynévrag: — —
 Fokrag: drágá-bb-ak, okos-abb-ak, erős-ebb-ek.

3. A névmásokról.

(II. 26—37. §§.)

Személyes és visszatérő névmások.

36. §. Három személyes névmás vagon. Egyik a beszélő személyt jelenti (én), másik a megszólítottat (te), harmadik a szóba hozottat (ő). Ragozásuk rendhagyó s többnyire előre, tett ragokkal változnak; így:

E g y e s b e n.

Nevező; én, te, ő.

Birtokos: enyém, tied, övé.

Tulajdonító: nek-em, nek-ed, nek-i.

Szenvedő: engem(et) téged(et), ő-t.

T ö b b e s b e n.

Nevező: mi (mink), ti (tik), ők.

Birtokos: mienk, tietek, övék.

Tulajdonító: nekünk, nek-tek, nek-ik.

Szenvedő: mink-et, titek-et, ők-et.

He l y v i s z o n y r a g o k k a l: ben-nem, ben-ned, ben-ne; ben-nünk, ben-netek, ben-nök. Be-lém, be-léd, be-lé; be-lénk, be-létek, be-léjük, stb.

Megszólításban ő, ők helyett ön, önök használtaik, mely azután rendszeren ragoztatik: ön-é, ön-nek, ön-t, stb.

A gyermekek és bizalmas ismerősök tézik (te-nek szólítják) egymást. Az öregebbeket, s kiket megtisztelni akarunk, önözni (ön-nel szólítani) szoktuk. A pórias kend helyett a kegyed szót használhatjuk. Fejedelmek-és nagy urakhoz így szólunk: Főlséged! Fönséged! Herczegséged! Eminenciád! Excellenciád! Méltóságod! Nagyságod! Tekintetes Uraságod! stb. Többszben: Méltóságatok! Nagyságatok! stb. Harmadik személyben (szóba hozva): ő méltósága, — ő méltóságuk stb.

37. §. Midőn a személy cselekvése a maga személyére hat vissza, következő visszatérő névmások használhatnak: magam, magad, maga; magunk, magatok, maguk. Pl. Ő megütötte magát; mi megerőtetjük magunkat. — Nyomósság kedvéért ezen névmások elé en, ten, ön, min, tin, ön szócskák is ragasztatnak, sőt meg is kettőztetnek így; ennen magam, tennen magad, önönnön maga, minnen magunk, tinnen magatok, önönnön maguk. Enmagam láttam. Tinnenmagatok kívántátok ezt.

A visszatérő névmások rendszeren ragoztatnak: magam, magam(é, magam-nak, magam-at, stb.

Birtokos névmások.

38. §. A birtokos névmások a személyes névmás birtokosragú alakjából származnak és melléknevi sajátsággal bírnak. Néha önálló alakban, néha pedig mint személyrag fordulnak elő. A nevek személyragai másképp birtokragoknak is neveztetnek.

Önálló alakban.

Személyrag alakban.

Egy birtokkal.	} Egy birtokos.	Enyém	m, am, om, em, öm.
		Tied	d, ad, od, ed, öd.
		Övé	ja, a, je, e.
	} Több birtokos.	Mienk	nk, unk, ünk.
		Tietek	tok (atok, otok), tek (etek), tök (ötök).
		Övék	jok (juk), ok (uk), jök (jük), ök (ük).
Több birtokkal.	} Egy birtokos.	Enyéim	im (aim, jaim), eim, (jeim).
		Tieid	id (aid, jaid), eid (jeid).
		Övéi	i (ai, jai), ei (jei).
	} Több birtokos.	Mieink	ink (aink, jaink), eink, (jeink).
		Tieitek	itok (aitok, jaitok), itek (eitek, jeitek).
		Övéik	ik (aik, jaik), eik (jeik).

Önálló alakban használtatik a birtokos névmás, midőn mint állítmány vagy mint a birtoknév helyettese jő elő. Pl. Ezen ház — enyém; azon kertek — tied. Ki háza ez? az övé. Meghoztad-e a könyveket? Az enyéimet meghoztam, a tieiteket ott hagytam, az övéit elvesztettem.

Személyrag alakban használtatik a birtokos névmás, midőn a birtoknév nyilván kitétetik, pl. Táblá-m (vagy nyomatósabban: az én táblá-m) fekete; a ti táblá-itok törékenyek. Az urak kert-jei szépek.

A birtok-személyragok nemosak nevekkkel hanem raggokkal és névutókkal is előjöhhetnek, pl. nek-em, nek-ünk, benn-em, bel-éd, belől-e, nál-unk, hozzá-tok, től-ök, rajt-am, rá-d, ról-a, ért-ünk, vel-etek, alatt-ok, fölött-em, föl-éd, fölől-e, fölött-ünk, föl-é-tek, fölől-ök, stb.

Mutató névmások.

39. §. A mutató névmások háromfélék:

1. Közelebbre mutatók: ez, emez, ugyanez, ezen, ugyanezen.

2. Távolabbra mutatók: az, amaz, ugyanaz, azon, ugyanazon.

3. Minőségmutatók: ily, oly, ilyen, olyan, emilyen, amolyan, illetén, olyatán, ilyes, olyas.

Részint főnévileg, részint melléknévilleg használatnak és a nevek ragozását követik.

(A *z* végzetűek ezen betűt a rag kezdőbetűjére változtatják, az *ig* rag előtt pedig *ad*-re, pl. an-nak, et-től, ed-dig.)

Példák: Az ott bátyám, ez pedig öcsém; at-tól elveszszük, en-nek odaadjuk a képet; amar-ról nem jót hallottunk, emev-vel a tanító meg van elégedve. Amaz embernek pénzt kölcsönöztem, emenek is adok, ha ad-dig vár, míg amat-tól pénzemet visszakapom. Van-e ilyen könyved? Nincs olyan-om, de van emilyen-em; neked pedig nincs ilyes-ed.

40. §. A következő olvasmányból keressük ki a benne levő 5 személyes névmást, 4 birtok-személyragot és 9 mutató névmást.

A vadalma odvas törzsébej méhek telepedtek le. Ők megtölték azt mézökkel; a fa pedig oly kevély volt erre hogy ő minden fát megvetett. Erre a rózsabokor ezt mondá neki: Te nyomorult! kevély vagy-e kölcsön nyert édességeidre? Vajjon gyümölcsöd azért kevésbé fanyar-e? Ezekbe hajtsd föl a mézet; ha ezt tenni bírod, csak ekkor fog téged az ember áldani.

(Erre, ekkor igehatározók ugyan, de eredetileg névmások. — Mi különbség az névmás és az névelő között?) (L. a 32. §-t.)

Kérdő és visszahozó névmások.

41. §. A kérdő névmások négyfélék:

1. Személykérdők: ki? kicsoda? melyik?

2. Dologkérdők: mi? micsoda? (melyik?)

3. Minőségkérdők: mily? milyen? minő? minemü? micsodás? mekkora?

4. Számkérdők: mennyi? hány? hányadik? hányféle? stb.

Mind rendes ragozásuak. A személy- és dologkérdők főnévi sajátásuak; a többiek melléknéviileg használatnak. Pl. Kicsoda ez? Mi az? Mily ember-ről beszéltek? Hány katonáról van a szó? Kinek adtad a könyvedet? Mit vettél?

42. §. A visszahozó névmások részint kérdőkre felelnek, részint a főneveket emlékezetünkbe visszahozzák. Négyfélék:

1. Személyhozók: ki, a ki, melyik, a melyik.

2. Határozott dologhozók: mely, a mely.

3. Határozatlan dologhozók: mi, a mi.

4. Minőséghezók: milyen, a milyen, minő, a minő, minemü, mekkora.

A ki és mi főnévi sajátással is birnak, de általában mindnyájan melléknéviileg használatnak és rendesen ragoztatnak. Pl. Jaj annak, ki Isten törvényét megszegi. A mink van, Istentől nyertük.

Ennek atyja van; de neked kid van, a kiben bizakodol? mid van, amivel dicsekedel.

Határozatlan névmások.

43. §. A határozatlan névmások ilyenek: valaki, valami, senki, semmi, egyki, holmi, mindenki, mindegyik, bizonyos, más, egyéb stb. Ragozásuk rendes.

Pl. Ha valaki valamit szerezni akar, annál ne henyéljen se a láb se a kar. Egyik napfényt kívánna, másik pedig esőt. Nyugodjék meg mindenki, s áldja a Teremtőt.

A következő olvasmányban taláztatik 14 személyes-, 1 visszatérő-, 1 birtokos névmás, 15 személyragos név, 5 mutató, 1 kérdő, 3 visszahozó és 4 határozatlan névmás. Melyek azok?

Egy magyar gróf a szegényeknek tevékeny barátja volt, különösen azoknak, kiket állapotuk vagy szemérmességük idegen segély kérésétől visszatartóztatott. Gyöngéd jótékony-sági hajlamáról többi közt a következőt beszélik: Bizonyos nemes ember törvényes pör által elveszté különben is csekély birtokát. Mindenki sajnálta az elszegényültöt; de olyan mégsem találkozott, ki neki segédkezet nyújtott volna. Ezen esemény híre a nemes gróf fülébe is eljuttot, és ő tüstént magához hivatá a nemes embert. „Kérem, uram, beszélje ön el nekem szerencsétlenségét,” szólítá őt a gróf. „Önnek nincs oka elöttem pirulnia. Mi maradt még önnek vagyonából?” — „Semmi egyéb, mint gyermekeim.” „Menjen ön tisztemhez, az ki fogja fizetni az egész összeget, melyet ön elvesztett; én önnek kölcsönzöm azt kamat nélkül. Ha önnek utódai valaha fölvergődnének, enyéim pedig elszegényülnének: akkor ön ezen tőkét nekik visszafizetheti.”

4. A melléknevekről.

(II. 4—22. §§.)

44. §. A melléknév a főnév tulajdonságát fejezi ki, s mint jelző előtte szokott állani. Ilyenkor a melléknév nem ragoztatik, pl. jó gyermek, jó gyermeké, jó gyermeknek, jó gyermeket. A jó gyermekek szeretik szüleiket.

De midőn a melléknév főnév után vagy főnév helyett használtatik, a rendes névragozást követi. Pl. Ezen ház nagy. E ház egy uré, és pedig nagy-é. Koldusnak adtam a kenyeret, ama világatlan-nak. Az erkölestelen cseléd hasznot keres-et tesz, de kárt elég-et. Gyermekek! jó-k legyetek. A szép-et, jó-t és dicső-t keressétek.

45. §. Van a melléknévnek a közönséges névragozáson kívül még saját ragozása is, mely szerint a tulajdonságot a szokottnál nagyobb vagy kisebb mértékben kifejezheti. Ezen (a melléknevet a többi névszóktól megkülönböztető) jellemző ragozás *fokragozás*nak neveztetik.

A fokragozásban két fokot különböztetünk meg, melyek alapja maga a ragtalan melléknév, mely ilyenkor fokalapnak szokott neveztetni; a két fok pedig közép- vagy felsőfoknak mondatik, pl. erős fokalap, erősebb középfok, leg-erősebb felsőfok.

Ha a fokalaphoz fokragot (bb, abb, ebb) függesztünk, nyerjük a középfokot. Ha a középfok

elé leg szócskát kapcsolunk, származik a felsőfok. — Néha a felső fok elé még leges szócskát is tehetünk, s ekkor tulzófok támad. — A fokragozott melléknevek szintúgy ragoztatnak, mint a nem fokragozottak. Pl. A jók közül válaszszuk a jobb-at, a helyesebb-ek közül a leghelyesebb-et; a legjelesebb-ek közül is kikereshetjük a leges legjelsb-et.

46. §. Az *s*, *sz* és *z* végzetűek a fokokat egy *b*-vel is képezhetik, pl. édes-b (vagy: -ebb), rász-b (-abb), vitéz-b (-ebb).

47. §. Szabálytalanul fokragoztatnak: jó — jobb (nem: jó-bb), nagy — nagyobb (nem: nagy-abb), sok — több, szép — szebb, kicsin — kisebb.

5. Az igenevekről.

48. §. Az igenév oly beszédrész, mely (mint a melléknév) tulajdonságot jelent, de igétől származván, egyszersmind időt is fejez ki, pl. a dolgozó méh, a virág kelyhébe bocsátkozva, fölszedi az ott képződött virágpórt, porodát, s ezt kasába elvivén, itt a készítenő viasz alkatrészeül fölhasználja.

Az *ó*, *ő* végzetű igenév jelen időt fejez ki; a *va*, *ve* tartó —, a *ván*, *vén* végzett félmultat; a *t* (ott, ett, ött) multat; az *andó*, *endő* jövő időt jelent.

49. §. Az igenevek általában melléknévi sajátossággal bírnak s ezek szabályait követik; de a fokragot csak néha, és pedig csupán a jelen és

mult időben szokták fölvenni; pl. tolakodó-bb szenvedő-bb, romló-bb; romlott-abb, képzett-ebb.

50. §. A jelen ideű igenév főnévül is használatik: szabó, kefekötő, író, elüljáró.

51. §. A félmult ideű *va, ve* végzet, minthogy folytonosságot fejez ki: igehatározó; a *ván, vén* végzet pedig mondat-rövidítő (kötszó-kihagyó) sajátsággal bír; pl. A szónok állva beszélt (mikép?), és beszédét bevégezvén (miután bevégzé), leült.

Példák az igenevek különféle használatára: Az író gyermekből lehet egykor író is. A ki rendet szab, rendszabó, lehet azonban szabó is. Bátyám ülve olvasott, olvasva tanult; lezékéjét megtanulván, sétálni ment; sétálva ismét tanult. Atyámat várva vártam; a megérkezettét kérve kértem. Ő külföldön jártában sokat tapasztalt. A küldötted könyvet megkaptam, a küldendőt elvárom. Egy kis gyermek hidegvette tagjait takaratom. Őrizkedjünk az eszeveszett embertől.

6. A számnevekről.

52. §. A számnevek mennyiséget jelentenek és melléknévi sajátsággal bírnak. Leginkább az által különböznek a melléknevektől, hogy nem fokragoztatnak, különben általában a melléknevek szabályait követik.

A számnevek négyfélék:

1. Tőszámnevek: egy, kettő (monnó = mindkettő), három, tíz, húsz stb.

2. Sorszámnevek: első, második, harmadik, negyedik, hetedik, századik stb.

3. Osztók: egy-egy, ketten-ketten, hármával, tizenkint, százféle stb.

4. Szorzók: egyszer, kétszeres, háromrétű, hatos stb.

53. §. A számnevek (minthogy a többséget világosan kijelentik) a főnevet egyes számba vonzzák, pl. kaptam öt forintot (nem: forintokat). Nyugta harminczhárom forintról (nem: forintokról), melyeket (vagy: mely összeget) — fölvettem.

III. A belviszonyragokról.

54. §. Ezen cselekvőségek: vásárol, épít, tart, vesz stb., mindig bizonyos tárgyra (tárgyszóra), hatnak, s azon szó, mely e tárgyat kifejezi szenvedő (t, at, ot, et, öt) raggal áll, pl. Ő vásárol — kenyeret (mit?), ő épít — házat. Az ilyen igék átható-igéknek neveztetnek. De ha a cselekvőség csak benső (pl. a fa virágzik), vagy oly kiegészítőt igényel, mely nem szenvedő raggal áll: ekkor az ige benható, pl. ő engedelmeskedék — anyjának (kinek?), ő gondol — a multa (mire?)

55. §. Minden átható igét szenvedő alakba is lehet tenni, pl. A kenyér vásároltatik (tőle). A ház ez idén építtetett. — Ő vár — vár-atik, ő vára — vár-at-ék, várt — vár-at-ott, várt vala — váratott vala, várni fog — vár-at-ni fog, várni fogott — váratni fogott; várjon — vár-as-sék, várt legyen — váratott legyen, várand — vár-at-andik; várna — vár-at-nék, várt volna — váratott

volna, várandna — vár-at-andnék; várni — vár-at-ni, várva, vár-at-va.

A 43. §. olvasmányában keressük ki az átható igéket és tegyük szenvedő alakba (Kiket visszatartóztatt = kik — visszatartóztattak stb.).

56. §. Az igének (általában az állítmánynak), befolyása van a kiegészítő szóra, ő vonzza a kiegészítőt. E kiegészítő, ha kérdezni lehet kit? szenvedő; e kérdésre kinek? tulajdonító raggal áll. Az alany a ragozásban nevezőnek mondatik.

A belviszonyragok közül fölveheti a név a birtokos és birtokvonzó ragot is; de ezek a magyar nyelvben nem vonzatnak igéktől, hanem főnévtől.

I. Nevező.

57. §. Nevezőben áll a névszó, midőn az alanyt képviseli. Saját raga nincs. Megfelel e kérdésre ki? vagy mi? többesben kik? mik?

Például: A nap kel. Nagy jutalom van neki ígérve. Én honomban csak két évig laktam.

58. §. Néha azonban az állítmányt is képezheti vagy kiegészítheti. Ilyenkor az ige hiányzik, vagy — ha van — kapocsnak szokott neveztetni, pl. A rózsza (alany) virág (állítmány ige nélkül). A gyermek atyja örököse. Ő jótévőm volt. Legyünk (mi) becsületes emberek. Maradj (te) hálás tanítvány.

2. A birtokos és birtokvonzó.

59. §. A birtokosrag *é*, a birtokvonzó *nak*, *nek*, mely rag azonban el is hagyathatik. — Mindkét rag csak névszótól (nem igétől) vonzatik, e kérdésre kié? vagy kinek mie? A birtokosragú név magánosan is állhat a mondatban (pl. kié e ház? a báró *é*); de a birtokvonzóragú névhez más (birtokot képviselő) főnévnek kell járulnia, mely személyragot vesz föl, pl. a báró*nak* ház-*a* (vagy: báró háza). Kié ezen könyv? A tanuló-*é* (birtokos). Szép a tanuló-*nak* (vagy: a tanuló) könyv*e*. (Tanuló birtokvonzó, könyve birtoknév.) — Ezen kert a báró*é*. A báró*é* ez a kert. Kinek kertje ez? A báró*é*. — A báró*nak* kertje szép. A báró kertje nagy. Ez itt rétje a báró*nak*.

(A birtokvonzó rag (*nak*, *nek*) midőn a birtoknév után következnek, ki nem hagyathatik. Nem mondhatjuk: Ez rétje a báró —.)

3. A tulajdonítóragos név.

60. §. A tulajdonítórag *nak*, *nek*, megfelel e kérdésre kinek? minek tulajdonítunk valamit? (Az által különbözik a birtokvonzótól, hogy személyragos birtok-*nevet* nem vesz magához és raga (*nak*, *nek*) ki nem hagyathatik.)

A tulajdonító egyenes kiegészítőt képez némely benható, és mellékkiegészítőt az átható

igéknél, pl. Hódoljunk — a felsőbbségnek. Ne hi-
zelegj — nekem. Adjunk — hálát — Istennek.

Példák: Rokonomnak levelet irtam. Bátyám-
nak könyvet vettem. Ezen ételt édesnek érzem,
barnának látom, jónak tapasztalom. Barátomat ka-
tonának vitték; öcsémet papnak szentelték. Neki
keseredett, neki esett. Ha én neki volnék, nekem
sikerülne. Neked nem illik; nekünk így tetszik.

61. §. A következőben melyek a tulajdonítók, és me-
lyek a birtokvonzók?

Midőn smyrnai Polykarnak meg kellett volna Jézus
hitét tagadnia, bátran nézett a halálnak szemébe, s örvendve
mondá: „Nyolczvanhat év óta szolgálok Krisztusnak, mialatt,
ő nekem csak jót tett, mikép tagadhatnám meg őt most?”

4. A szenvedőragos név.

62. §. A szenvedő rag *t* (at, ot, et, ét, öt)
megfelel e kérdésre kit? vagy mit? — A szenved-
őragos név a mondatban az átható igétől vonzatik,
és ennek hatását szenvedve, az állítmány tárgyát
(mint egyenes kiegészítő) képezi, pl. A szél tisztí-
tja a — levegőt. A gyermek szereti — atyját.

(Midőn az átható ige szenvedő alakba tétetik, a
szenvedőragos név nevezőre változik: A levegő tisztítta-
tik. Az atya szerettetik.)

63. §. A szenvedő a többesrag mintájára ké-
peztetik: magánhangzón végződő neveknél *t*; más-
salhangzó végzetű vastaghanguaknál *at, ot, vékony-
hanguaknál et, ét, öt*; pl. adó-t, ház-at, árok —
árk-ot, kép-et, kert-ét, gyöngy-öt.

64. §. Vannak főnevek, melyek a szenvedő (és többes) rag előtt bizonyos változást szenvednek. Ilyenek:

1. A rövid *a*, *e* végzetű éknyerők: alma — almá-t, körte — körté-t.

2. Az ékvesztők: agár — agar-at, eger — eger-et.

3. A hangugratók: korom — korm-ot, köröm — körm-öt, eper — epr-et.

4. Az ékvesztő segédbetűsek: fű — fű-v-et, ló — lo-v-at, kő — kö-v-et.

5. A hangcserélők és vesztők: daru — darv-at, falu — falv-at; gyapju, gyapj-at, borju — borj-at. Ezek azonban hangváltozás nélkül is fölvehetik a szenvedő ragot: dar-ut, falu-t, gyapju-t, borju-t.

IV. A névutókról.

65. §. A névutók oly beszédrészekké, melyek a nevek után állva, ezek jelentését azok külviszonyai szerint módosítják. — A névutók két-félék: 1. önálló, 2. ragvonzók.

66. §. 1. Az *önálló névutók* ragozatlan (vagy csak személyragos nevek után állanak, s részint helyviszonyiak, részint vegyes viszonyiak.

A helyviszonyiak ezek:

H o v á ?	H o l ?	H o n n a n ?
alá, fölé, hegyé;	alatt, fölött, hegyett;	alól, fölöl, hegyöl;
mellé, felé, köré;	mellett, (felett), körött;	mellől, felől, körül;
elé, mögé, közé;	előtt, mögött, között;	elől, mögöl, közöl.

A egyes viszonyiak ezek: által, nélkül; ellen, iránt; gyanánt, helyett; miatt, végett; óta, múlva; után, szerint.

Példák: Ijedtemben könyvem az ágy fölé dobtam, s az ajtó felé futék. Egy diasekő tanonc, a pad fölött állva, a feladvány felett okoskodott. Egy madár a ház fölől leszállván, a kert felől lövést kapott. A mezőn tanítók köré gyűltek a tanoncok; néhány perez múlva a tanulók közé ijesztő tekintetű ember ült. A tanító körött egy ideig mindenki csöndesen ült; utóbb a tanoncok között suttogás támadt. Az idegen körül némelyek tovahúzódtak, sőt néhányan a tanoncok közül el is futának.

Én más pajkossága miatt sokszor szenvedek. Most is egy rossz fiúért jöttem ide, ki nem tanulás végett jár iskolába. Őt atyám elé kívánom vezetni, hogy magamat az illetők előtt kimenthessem; nehogy ily gonosz gyermek helyett nekem kelljen bűnös gyanánt atyám dorgálásait hallgatnom.

67. §. 2. A *ragronzó névutók* magukban önálló ugyan, de csak ragos nevek után használatnak.

Példaul: Tizen alul nem vesz, százon fölül nem ad. A sánczon belül tartózkodik; a házon kívül dolgozik. A falun keresztül utazott, két napcn át bőjtölt, egész esztendő át fáradott. Kendője színre nézve tarka, nagyságra nézvést csekély. Kezénél fogva vezették hozzám: ennél

fogvást mától fogva már nem oly kedves előttem. Erőmhöz képest dolgoztam, házamhoz közel megnyugodtam. A háztól tova lecsapott a villám, midőn ő szüleitől távol szomorkodék. Családjával együtt szenvedett.

68. §. A névutókat a főnevek szerint ragozni nem lehet, de a személyragokat fölvehetik, [pl. elé-m, elé-d, elé-je, elé-nk, elé-tek, elé-jök (nem elibém, elibéd, elibéje vagy elejbe, elejbünk stb.)], előttem, előtted, előle, fölénk, fölöttek; felőlök stb.

V. Az igehatározókról.

69. §. Az igehatározók oly beszédrészekké, melyek az ige körülményeit hely-, idő-, mód- és szám-viszonyok szerint jelentik, pl. itt tegnap először irtam jól.

Az igehatározók vagy eredetiek, vagy képzők által származottak.

70. §. Az eredeti igehatározók leginkább hely- és időjelentők; de van néhány módjelentő is.

Helyjelentők: alul, alá (alól); alant, lent, fent; fölül, fenn (fölől); le, föl; elül, előre, elülről; itt, ide, innen; ott, oda, onnan; künn, kint, kívül, ki; benn, bent, belül, be stb.

Időjelentők: most, ma, tegnap, tegnapelőtt; holnap, holnapután; mindjárt, tüstént, rögtön; minap, tavál, egykor, régen, valaha, néha stb.

Módjelentők: így, úgy, amugy, örömet stb.

71. §. A képzők által származott ige határzók fő-, mellék- és számnevekből alakúlnak. Ilyenek:

1. Főnevekből képzett időjelentők: télen, nyáron, délben, nappal, naponkint stb.

2. Melléknevekből képzett módjelentők: jól, rosszul, alaposan, szépen, szorgalmasan stb.

3. Számnevekből képzett számjelentők: ketten, hárman, négyszer, hatodszor, hetedszerre, nyolczankint, kilenczével, tizedével, huszasával, százasan, ezerszeresen, többrétűen, sokféleképen stb.

72. §. Az ige határzók sem a névragokat, sem a személyragokat föl nem veszik; de a melléknévből származottak, és a helyjelentő eredetiek a fokragokat fölvehetik. És pedig:

A melléknévből képzettek a fokragot a tiszta melléknév és képzőrag közé zárják; pl. bosszúsabb-an, bölcs-ebb-en.

Az eredeti helyjelentő ige határzók közül némelyek csak középfokkal, mások pedig csak felsőfokkal bírnak.

73. §. A teljes fokragozásuak ezek: alá — alább — legalább; benn — bennebb — legbennebb; elő, elé, föl, fön, fönt, ki, be, le, kint, bent, lent, közel, távol, hátra, össze.

Csak középfokot vesznek föl: amoda(-ább), arra, amarra, erre, emerre, ide, oda.

Csak felsőfokot (és pedig fokrag nélkül) vesznek föl: alul — legalul (hol?), alól — legalól (honnan?), belül, belülről, kívülről, elül, elülről,

hátsó, hátsórol, fölül, fölülrol, itt, ott, itten, ottan, szélül, szélülrol, utól, végül.

74. §. Az igeatárzókok közöl azok, melyek az igekekkel összeforrva, ezek értelmét változtatják igekekötöknek neveztetnek. Ilyenek: át, túl, be, ki, föl, le, el, meg, rá, szét, alá, elől, elé, bele, egybe, ellen, hozzá, félre, hátra, körül, közbe, külön, oda, össze, vissza, végre. — (Átad, túlad, bead, kiad, föläd, lead, elad, megtanul, ráad, szétoszt, alátesz, eläd, belekap, egybead, ellenáll, hozzáad, félrelép, hátraáll, körüljár, közbeszó, különáll, odaad, összerak, visszaad, végrehajt.)

75. §. A követező példákban melyek az igeatárzókok, igekekötök, és melyek a névutók? (Az igeatárzókok az igekekre, a névutók a nevekre vonatkoznak.)

Nyelytanom a szekrényben alul fekszik, vagy talán a szekrény alatt hever: te azt a szekrény alól huzod ki? Az elüljáró jó példával elül jár; de a dühöngök elől távozzhat. A madár néha alant néha fönt röpül; néha a födél alá vagy a tető fölé is le- vagy fölrepülhet.

Harmadik szakasz.

Az összetett mondat.

(II. 112—116. §§.)

76. §. A lábujjak a rajtok levő karmokkal sok állatnak fegyverül szolgálnak.

Ez egyszerű mondat, mert csak egy állítmánya van („szolgálnak“). — (24. §.)

Ez nekem ujság, én mitsem tudtam erről. Itt két mondat van, kötszó nélkül.

Káin a földet művelte, és Ábel a juhokat őrzötte.

Itt két mondat van, összekötve kötszóval (és).

A gyermekek remegtek a hideg miatt. A gyermekek siettek a meleg szobába.

Ezen mondatok közül mindegyik érthető, és minthogy egymással közös viszonyban állanak, összeköttethetnek: A gyermekek regmetek a hideg miatt, azért a meleg szobába siettek. A gyermekek siettek a meleg szobába; mert a hideg miatt remegtek.

77. §. A nap világít. A nap melegít. A nap világít és melegít. A vonal vagy egyenes, vagy görbe. A szögek vagy derékszögek, vagy hegyesek, vagy tompák.

A mondatok gyakran összevonatnak, ha több közös tagjok van. Az összetett mondatok igen gyakran használatnak összevont alakban. A beszédben az egyszerű és összetett mondatok (ez utóbbiak sokszor összevonva) egymással váltakoznak, mint pl. a következőben :

A gyapotnövény csak forró tartományokban tenyészik és mint a mályva, úgy virágzik. Magtokja a gyapotba takart magszemeket rejti. Mihelyt a gyapotnövény tokjai érettek, kiveszik a gyapotot és elválasztják tőle a magvakat.

A mondatok őszrendelése.

78. §. Az ügyeset szeretjük, az ügyetlent nevetjük. Ember gondol, Isten intéz. Áldott a te szorgalmad, boldogságod virágzik, telvék a csűrök.

Ezen mondatok egymáshoz őszrendeltek, és pedig kötszó nélkül.

Őszszel szorgalmasan gyűjt a méh, és lakást épít magának. A nagy melegség kiszárítja a földszint, és elveszi a növényektől a szükséges nedvességet. A víz kioltja a tüzet, de az olaj erősíti a lángot. (Ellentét.) A jó fiú atyja öröme; de a

balga fiú anyja szomorúsága. Az irigy maga sem vidám, mások vidámságán sem örül. Az eső hosszú szárazság után nemcsak a növényeket üdíti föl; hanem az embereket és állatokat is (3 ki-egészítő). A malmok vagy szél, vagy víz, vagy lovak által hajtattak. Az üveg törékeny, azért nem engedi magát hajlíttatni.

Ezen mondatok öszrendeltek, és pedig kötszókkal. — Az összetartozó öszrendelt mondatok mondatársulatot képeznek.

79. §. Az öszrendelő kötszók közül gyakoribbak:

a. Bővítő (összeállító): és, valamint — ugy is, sem — sem, részint — részint, majd — majd, ugyszinte, azonkívül, azonfelül, is, nemcsak — hanem is, elejente, előbb, azután, akkor, továbbá, végre, utóljára. — Ide tartoznak a magyarázó is: mint, tudnilik; pl. ő mint követjő. Az egyik, tudnilik a nagyobbik, fölkel.

b. Ellenkötők: de, hanem, ellenben, ellenkezőleg, szinte, mégis, azonban, mindamellet, e közben, jóllehet, nem — hanem, sőtinkább, vagy, vagy — vagy, különben.

c. Okmutatók: mert, hiszen; következtetők: azért, avégett, ezért, eszerint, következőleg, így, tehát, következésképp.

Még névmások és igehatározók is köthetnek össze mondatokat, pl. A szerencse és erény nincsenek mindig egyesülve, ezt bizonyítja a történelem. Hideg téli éj volt, ekkor átmentünk a befagyott folyamon.

A mondatok alárendelése.

80. §. E helyett: Napkeltekor elhagyám lakásomat, — mondhatjuk: Midőn a nap fölkel, elhagyám lakásomat. E helyett: A földön élő (érzéssel bíró) teremtmények részint emberek, részint állatok, — mondhatjuk: A teremtmények, melyek a földön élnek, részint emberek, részint állatok.

Senkisémet kétkeli a halál bizonyosságát. — Senkisémet kétkedik, hogy a halál bizonyos. A jó szülék nagy áldásul vannak. — Nagy áldás az, ha jó szüleink vannak. Örülök egészségednek. — Örülök, hogy egészséges vagy.

A mondatnak egyik tagjából néha külön mondatot képezhetünk. Ez szükséges is akkor, midőn a gondolat a hozzájáruló közelebbi határozók által bizonyos terjedelmet nyert. Ekkor egyik mondatrész, mint külön mondat, elválik az egésztől, és ezen újonnan képzett mondat mellékmondatnak neveztetik. Ez a főmondattól rendesen vessző (,) által különítettik el. A mellékmondat nem önálló, hanem a főmondattól függő, és így ennek alá van rendelve. Mindig a főmondatban fekszik a főgondolat. — (Ha az összetett mondat öszrendelés által képeztetett, egyik mondat sem függ a másiktól, hanem egymás mellett egyenlő érvényvel bírnak.) — A mellékmondat a főmondat előtt, után, vagy között állhat. (Első mondat, utó-

mondat, közbetett-mondat). A mellékmondatban az ige rendesen annak végén áll.

Függetlenül (öszrendelve) áll: Én látom ezen embert. Függve (alárendelve): Ha ezen embert látom. Én láttam őt — midőn őt láttam. Tehát a mellékmondatot már a szórendről is megismerhetjük.

A főmondat az ő mellékmondatával együtt mondat szerkezetnek nevezetik. Rendesen bővítve jön elő, midőn több mellékmondat vagy több főmondat alkalmaztatik.

81. §. Midőn a világosság kívánja, mellékmondatot szükség képezni. — Képezzünk a következő mondatok mindegyikéből egy fő és egy mellékmondatot. (Előbb szóval, aztán írásban.)

Az iskola a gyermekeknek hasznos egy intézet. A lelki-
 eret benünket a rosztól óvó Isten szava. A gyermekek
 által megkezdett út göröngyös és meredek volt. A gazdagok
 sokszor lenézik a vagyontalan embereket. Az első keresz-
 tén yek a pogányoktól szenvedett üldöztetések között nagy
 állh atatosságot tanusítottak. Mindjárt a nap letünthe után meg-
 jelennek a csillagok. Az izraelitáknak Egyiptomból kivezet-
 tetése Istentől volt elhatározva (— hogy). A hamar adó
 kétszerezsen ad. (A ki —). A világosságtól féltő nem jót
 forgat elméjében. Az előttünk elmenők üdvözlétének viszon-
 zása barátságos szokás. (Hogy —). A földnek tengelye körül
 forgása kétségtelen. Isten a bűnös emberi nem elvesztését
 elhatároza. Mindenki fizesse meg adósságát. A tűzbe fuvó-
 nak szikrák repülnek szemébe. — (A ki — annak). Elégedjél
 meg a magadéval (azzal — mi). Csudálkozom udvariatlan-
 ságodon (azon, hogy —). Én tudom szükségéidet (— hogy).
 Én hebizonyítom neked szegénységemet. A jó gyermekek hi-
 ven megőrzik az emlékezést a szüleiktől nyert jótéteményekre

(— melyeket). A szeretetteljes ember örül mások boldogságán (— ha). A kereső talál. (A ki — az). A zörgetőnek megnyittatik. (A ki — annak). A mozdulatlanul álló visszamegy. A birtokos tanuljon veszteni, a boldog tanulja a fájdalmát. A korán kelőnek nem hosszú a nap.

82. §. A gyakoriabb alárendelő kötszók ezek: mikor, midőn, amint, ha, miközben, mialatt, minthogy, mihelyt, miután, mielőtt, minekelőtte, míg, mióta. (Idő- és okkötők).

Amint, mint — úgy, mintha, minél — annál, mennyiben. (Hasonlító.)

Hogy, úgy — hogy, vajjon (kérdő), azért — hogy (szándék), ha (föltételező), ha mégis, ámbár, habár. (Megengedők).

A kötszókön kívül névmások és ige határozók is szolgálnak a mondatok összefoglalására: aki, amely, ami, hol, melylyel, mivel stb.

83. §. Háromféle mellékmondatot különböztetünk meg:

1. Aki hazud (a hazug), (az) többnyire lop is. Parancsolá, hogy hagyják abba a táborzást (a tábor elhagyását).

Itt az előbbi mondatban az alany, (a hazug), az utóbbiban az állítmány kiegészítője (a tábor elhagyása) van mellékmondattá bővítve. (Főnévmondatok.)

2. Azon idő, melyet eltékoztunk (az eltékoztolt idő) vissza nem tér többé. A Habsburgház, melyből oly sok császár származott, Habsburgvárától viseli nevét. Azon nevezetes hír, melyet

már utóbbi levelemben említék, teljesen valósúl. Ismersz-e oly fejedelmet, kinek több nép alattvalója. Az igazság azon czél, mely felé törekedjünk. Javíthatlan hiba az, mely által időnket vesztegetjük.

Itt a mellékmondatokat jelzőkből származottaknak gondolhatjuk (ezen kérdésre milyen? mi-féle?) — (Melléknév-mondatok.)

3. Hol galambok vannak (hely), oda galambok szállnak. Hol a macskát czirógatják, ott örömet van. Midőn hajnalodni kezd (idő), a nap nincs messze. Ugyanazon évben, melyben Mária Teréz az ausztriai tartományok kormányát átvette, a porosz trónra lépett II. Frigyes. Milyen, a munka (hasonlat), olyan a bér. Minthogy az élet rövid (ok), minden pillanatot használnunk kellene. Az által nem lesz valaki szegényenyé, hogy örömet ad (ok). A böles Teremtő az állatokat, mindnyáját máskép, fölfegyverzé, hogy magokat védhessék (czél). Ha eljövendesz (föltétel), engem hon fogsz találni. A gyönyört csak annyira élvezzük, a menynyire szabad (korlátolás).

Itt a körülmények (a hely, idő stb. körülményei) vagyis a határzók vannak mellékmondatokká bővítve. (Határzó-mondatok.)

84. §. A mellékmondatokat gyakran megrövidíthetjük. Félünk, őt megbántani (hogy őt megbántjuk). Ő távozik czélja elérése nélkül (a nélkül, hogy —). Az sötét folyosó volt, egyes lámpáktól gyöngén világítva (mely — volt világítva). Erről gondolkozva, elaludtam (midőn erről

gondolkozám —). Hallom a madarat énekelni (mi-kép — énekel). Mi őt fához támaszkodva találtuk. Inkább neked, leghűbb barátomnak, adtam, mintsem másnak. Beszédét elmondván, leült.

Ha a rövidített mellékmondat állítmánya ige, ez rendszeren nevező módba (ni, va, ve, ván, vén) tétetik.

Vannak még hiányos mondatok is, pl. Tekintetes Petróczy Pál Urnak — (t. i. adassék e levél). Jó reggelt! (kivánok). Mi újság? (van). Már itthon? (van ön).

Az igeidők használata, egyszerű és összetett mondatban.

(II. 118—120. §§.)

85. §. Minden cselekvőség vagy mint bevégezten vagy mint bevégzett mondatik ki, és pedig a jelenben, a múltban, és a jövőben.

Bevégezten	Bevégzett
jelen: ő vár (jelenidő);	jelen: ő várt (multidő);
múlt: vára (félmultidő);	múlt: várt vala (régmultidő);
jövő: várni fog (jövődő);	jövő: várni fogott (multjövődő).

Ezen idők nyelvtani rende következő: 1. jelen, 2. félmúlt, 3. múlt, 4. régmúlt, 5. jövő, 6. multjövő.

A magyar nyelvben a van és fog segédige által, úgy-szinte a jövőnek a jelenneli rokonsága következtében, az idők számát sokféleképp lehet szaporítani, mely bővítés azonban fölösleges. Így mondhatnók: ő vár (jelenidő), vár vala (jelen félmúlt), vára (félmultidő), vára vala (múlt félmúlt), várt (multidő), várt vala (régmultidő), várt volt (múlt régmúlt), várni fog (jövődő), várni foga (félmúlt jövő),

várni fogott (multjövőidő), várni fogott vala (régmult jövő). — Az egy szóból képzett idők egyszerűek; a segédigével képzettek összetett idők.

86. §. Mi sok ezerezen testvérek vagyunk. Fialat korunkban zölden ruházkodunk, vénségünkben sárgán. Ha közlünk a legjobbak fejüket lehajtják, ez előjele annak, hogy nem sokára nagy ütközet tartatik.

Ezen talányban az állítmányok (igék) mind jelenidőben vannak, az utósó (tartatik) szinte jelenben van, de (nem sokára által) a jövőre vonatkozik.

A *jelenidő* (vár, nyer) nem csak a jelent, hanem néha a jövőt sőt a multat is kifejezheti. Midőn jövő helyett használjuk, határozó szócskákat (nem sokára, holnap, majd, akkor stb.) alkalmazunk az igéhez. Midőn a jelenidő mult helyett alkalmaztatik, ez az elbeszélést élénkíti s a történetet képzeletünk elé (mint most történet) állítja, pl. Tegnap, midőn a mezőn gondolkozva sétálok, messziről vadász siet felém. Ugyan miért siet ez? — Most hirtelen nekem ugrik egy nyúl, és én — megfogtam. Véres vala.

87. §. A *félmultidő* (vára, üldöze stb.) a cselekvőséget, mint multat, adja elő, azonban egy másik multtali viszonyban s többnyire oly állapot előadására használtatik, midőn az egyik cselekvény még nincs befejezve (félmult), mikor a másik (mult) történik, pl. levelet írok, midőn bátyám hozzám jött.

Azonban a félmultidő más multhozi viszony nélkül is szokott használtatni, kivált írásbeli elbeszélésekben.

88. §. *A multidő* (várt, érkezett) legközségebben elmúlt cselekvőségek kifejezésére alkalmaztatik. Azonban elbeszélésekben jó hangzat végett a félmulttal vegyesen használjuk. Pl.

Károl tudványó fiú; tegnap hosszú beszélgetést tartottam vele. A tavasz megérkezett, és a föld szépen megújula. Egyebet nem hoztam magammal, mint a mi sajátom. Komárom várat többször ostromoltaték; de ostrommal még be nem vétetett.

89. §. *A régmultidő* (várt vala) a cselekvőséget szinte mint multat, de mint egy másik mult előtt bevégzettet, adja elő. Együtt szokott a multtal és félmulttal előjönni, pl. Alig végezte vala beszédét, rá jött az eső, és mi ott maradánk még egy ideig.

Kerestessenek ki a következő olvasmányból a félmult, mult és régmult idők.

Egy vadászeb nyulat üldöze. Már majdnem elérte vala azt, midőn egy idősebb, sokkal nagyobb nyúl; felugrott és futni kezdett. Itt bizonyos a nyereség, gondolá a kutya. Elhagyá amazt és üldözé emezt, midőn már erejét félig elpazarolta vala. A nagyobbik nyúl elillant, és a kutya egyiket sem fogá el.

90. §. *A jövő idő* (zárni fog) a cselekvőséget mint jövőben történőt, adja elő, pl. Még jöni fog egy jobb kor. A világ el fog enyészni.

A *multjövő idő* (várni fogott) akkor használtatik, midőn két cselekvőségről, mint jövőben történőről szólnunk, de az egyik megelőzi a másikat, pl. Ha elvégzendtettem (el fogtam végezni) dolgaimat, el fogom beszélni életem történetét.

A jövő idő helyett jelent, a multjövő helyett mutat is használhatunk, pl. Mihelyt dolgaimat elvégeztem, elbeszélem életem történetét.

Az igemódok használata.

91. §. Az ige négyféle tényező beszéd-módban használtatik, melyek: jelentő, parancsoló, kötet- és o-hajtó-mód. Ezeken kívül van még két nevező mód, az ige határozatlan (vagy nevezője) és az igenév (részesülő).

1. Minden, mi egyenesen, föltétel és bizonytalanság nélkül, jelentetik s mint való előadatik, *jelentőmód* által fejeztetik ki. Az állítmány lehet állító, tagadó vagy kérdő, pl. ő ma eljő; ő ma nem jön el; eljön-e ő ma? Néhány századdal Krisztus születése után sok nép vándorolt Ázsiából Európába; ezek közül utóljára jöttek a magyarok. Ki mint vet, úgy arat. Nem vagyunk-e mi oly teremtményekkel a földön körülvéttelve, melyek mindent a mennyei Atyának köszönhetnek?

A jelentőmód főleg az elbeszélések módja, s hat ideje van: 1. jelenidő (vár, nyer), 2. félmult (vár-a, nyer-e); 3. mult (vár-t; nyer-t), 4. régmult (várt vala, nyert volt), 5. jövő (várni fog), 6. mult-

jövő (várni fogott). — A három első az igetöből magából, a három utóbbi közül a régmúlt vala vagy volt, a jövő és multjövő fog segédigék által képeztetnek.

2. A *parancsolómód* nyílt, parancsolás vagy tiltás kifejezésére használtatik. Jegye *j*, mely betű azonban néha mással cseréltetik föl, pl. Ad-j! ad-jatok! Hagy-d! Ne ve-gy-etek! — A parancsolás kérés alakjában is előadathatik: Marad-j nálam! Ne üz-z el magadtól!

A parancsolómód első személyben nem használtatik.

3. A *kötmód* rendszeren összetett mondatok mellékmondatában használtatik s a főmondattal kötsző által szokott összefoglaltatni; pl. Parancsolja ön, hogy a szolgát elhívjam? Inkább szenvedek, mintsem vétkezzeim. Akarom tudni, (hogy) merre jartál legyen. Rosszul cselekedett, mert bizonyos vagyok, hogy jól tudta legyen, mit cselekszik. Ha hanyagságával föl nem hagyand, okvetlenül elveszti hivatalát. Fölkeresem, bármibe kerülend is. Ha rögtön segély nem érkezendett, ő bizonyosan elmerül (vagy: el fogott merülni).

A kötmódban négy idő használtatik: a jelenidő (várjon, nyerjen), a mult (várt legyen), a jövő (vár-and, nyer-end) és a multjövő (vár-and-ott, nyer-end-ett). — A kötmód jövője néha változatosság okáért a jelentő módjövője helyett is használtatik, s ekkor a kötmódbeli (and, end ragú) jövő egyszerű jövőnek, a jelentőmódbeli (fog segédigével képzett) pedig összetett jövőnek neveztetik.

A kötmódnak van félmult és régmult ideje is; de minthogy ezek ragozása az ohajtómód jelen és mult idejével teljesen megegyezik, azok az ohajtómódba szoktak soroztatni.

4. Az *ohajtómód* ohajtás és vágy kifejezésére használtatik, de (midőn a kötmód félmult és régmult idejét képviseli) föltételt is fejezhet ki. Pl. Ennem, de nincs mit. Bár meghalnék! Ha jól tanulnál, szeretnék. Vajha otthon voltam volna, midőn anyám betegeskedett. Ha nem garázdálkodtál volna, most nem szenvednél Elmennék, ha te is eljövendenél. Te fegyverednek hasznát veendenéd, ha a puska-műves azt megcsinálándotta volna.

Az ohajtó módban négy idő van: 1. jelen idő (egyszersmind a kötmód félmultja): várna, nyerne; 2. mult idő (egyszersmind a kötmód régmultja): várt volna, nyert volna; 3. jövő idő: vár-and-na, nyer-end-ne; 4. multjövő: várandott volna, nyerendett volna.

92. §. A nevező módok közül az ige határozatlana az ige megnevezésére használtatik a cselekvés általános előadására szolgál, pl. Hazudni rút dolog. Az ember rendeltetése a földön dolgozni és örök üdvét keresni.

Az ige határozatlana nyelvünkben nagyobb világosság okáért személyragot is vehet föl, pl. Könnyű beszélned (e helyett: könnyű neked beszélni). Tennünk kell valamit!

Az ige határozatlana szokottan csak jelenidőben használtatik; de jövőbe is tétethetik: Az ember ohajtása üdvözülendeni.

Az igenév közül a félmult idő használtatik az állítmány módosítására, és pedig *va, ve végzettel* igehatározóképen; *ván, vén végzettel* pedig a mondat rövidítésére, pl. *A madár állva alszik, röpülve halad. A szónok, helyéről fölkelvén, beszélni kezdett.* (E helyett: — *miután fölkelte.* —).

A jelen, mult és jövő ideű ige neveket a nevekhez tartoznak. 48—50. §§.)

A határozatlan és határozott alak használata.

93. §. Nyelvünkben az átható (szenvedőragos kiegészítőt vonzó) igeeknek azon sajátáguk van, hogy azokat nemcsak cselekvő értelemből szenvedőre változtathatjuk; hanem a cselekvő értelemben is két (határozatlan és határozott) alakban használhatjuk, pl. *a kapus nyitja az ajtót* (határozatlan), *a kapus nyitja az ajtót* (határozott alak).

1. A határozatlan alak használtatik, midőn az állítmány tárgya valami általános, határozatlan dolog, vagy midőn az ige tárgyszó nélkül áll, pl. *Látok valamit. Éneket hallok. Ma nálad tanulok.*

2. A határozott alak használtatik, midőn az ige tárgya nem általános, hanem világos határozottsággal neveztetik meg; ilyenkor a tárgyszó előtt névelő vagy névmás szokott állani, vagy személyrag van hozzákapcsolva, pl. *Szeretem a ha-*

zát. Szeretem hazámat. Ugyanazon embert látom, kit tegnap láttunk. Melyiket veszed meg? A melyiket mutattad. Pénzét elköltötte. Hunyadyt magasztalja a történelem. (A tulajdonnevek névelő nélkül is határozottak.) — L. 98. §.

A cselekvő és szenvedő alak átfordítása.

94. §. A szenvedő alak nyelvünkben kevés kivétellel csak írásbeli előadásokban szokott divatozni. Csupán átható ige veheti föl a szenvedő alakot, olyképen, hogy az igető és személyrag közé, egytagú igetőhöz at, et, többtagúhoz tat, tet képzőt zárunk, s az igét (ha különben iktelen volna is) az ik-es igék szabályai szerint ragozzuk. (55. 95. 98. §§.)

1. A cselekvő értelmű mondat ekkép változtatik szenvedőre:

A gyermek szereti a tanítót (cselekvő).

A gyermek től szerettetik a tanító (szenvedő).

A cselekvő ige tárgya (szenvedőragos kiegészítője) új alanynyá lesz (a tanító); az ige fölveszi a szenvedő alak képzőjét (at, et, tat, tet) és megegyeztetik az új alanyval számban és személyben; a régi alany (gyermek) távolító (tól, től) ragot vagy általnévutót nyer.

Pl. Atyám szeret engem — én szerettetem atyámtól. Téged az Isten megsegített — te az

Istentől megsegítettél. A farkast kutyáim el fogják űzni — a farkas kutyáim által el fog űzetni.

2. A mondat szenvedő értelemből cselekvőre ellenkező módon változtatik át.

A gyermektől szerettetik a tanító.

A gyermek szereti a tanítót.

A régi alany szenvedőragot (t) vesz föl, a távolítórágos vagy által névutós név új alanynyá lesz; az ige elveszti a szenvedő igeképzőt (tat, tet) és megegyeztetik az új alanynyal számban és személyben.

A mondat többi részei változatlanul maradnak.

Negyedik szakasz.

Az igeragozás szabályai és mintái.

---

95. §. Az igeragozásban meg kell különböztetnünk az iktelen és ikes-igéket. Ezek a jelentőmód jelen idejének egyes számú harmadik személyében (a határozatlan alakban) *ik* raggal végződnek. Ilyenek: adóz-*ik*, irtóz-*ik*, aggód-*ik*, virágz-*ik*, esküsz-*ik* stb., valamint a szenvedő igék is: vár-at-*ik*, nyer-et-*ik*, imád-tat-*ik*, tisztel-tet-*ik* stb.

Az *ikes-igék* ragozása az iktelenekétől csak a határozatlan alakú egyes számban, és pedig csupán azon időkben különbözik, melyekben az iktelen igék az első személyt *k* betűvel végezik. Az *ikes* igék a *k* betűt a harmadik személy ragába veszik föl; az első személyt pedig *m*-mel, a másodikat *l*-lel végezik, pl. lak-*om*, lak-*ol* lak-*ik*; lak-*ám*, lak-*ál*, lak-*ék*; lak-*jam*, lak-*jál*, lak-*jék*; lak-*nám*, lak-*nál*, lak-*nék*; lak-*andom*, lak-*andol*, lak-*andik*; lak-*andnám*, lak-*andnál*, lak-*andnék*.

96. §. Mind az ıkes, mind az iktelen ıgék kőzt találtak atnak áthatók és benhatók. A benható (szenvedőragos kiegészítőt nem vonzó) ıgék csak a határozatlan alakban ragoztatnak; de az átható ıgék mind a határozatlan mind a határozott alakban ragoztathatnak.

Midőn az első személy (én) cselekvése a másodikra hat át (téged), az ıge *lak*, *lek* végszótagot vesz föl: (én) vár-lak (téged), kér-lek; vár-á-lak, kér-é-lek; vár-ta-lák, kér-te-lek; vár-ta-lak vala, kér-te-lek volt; várni fog-lak, kérni fog-lak, várni fog-ta-lak, kérni fog-ta-lak; — vár-ja-lak, vár-ta-lak légyen, vár-and-lak, vár-andotta-lak, vár-ná-lak, vár-ta-lak volna, vár-andná-lak, vár-andotta-lak volna.

97. §. Az ıgeragozásban változatlanul marad az ıgető. Ez megtaláltak, ha az ıge nevezőjéből a végső *ni* (ani, eni) szótagot elvágjuk. Az ıgető egyszersmind a jelentőmód jelen idejének határozatlan alakú tiszta harmadik személye, vár-ni — vár (ő), nyer-ni — nyer, aggód-ni — aggód (-ik), kér-et-ni — kér-et(ik), hangz-ani — hangz-(ik).

Az ıgetőhöz kapcsolatnak az ıgeragok a szóragozás általános elve szerint, melynek következtében a vastaghangú ıgetőhöz csak vastaghangú rag járulhat, vékonyhangúhoz csak vékonyhangú; az éleshangú pedig — a szokás szerint — vagy vastag vagy vékony hangú ragot véhet föl; a vegyeshangú ıgetőben a benne levő vastag vagy vékony magánhangzó határoz;

pl. vár-ok, nyer-ek, szív-ok. hisz-ek, tanít-ok, emészt-ek.

Azon éles hangú igék, melyekben é magánhangzó van, nagyobb részt v e k o n y h a n g ú ragot vesznek föl; melyekben pedig í van, nagyobb részt v a s t a g h a n g ú ragot nyernek; pl. épít-ek, kér-ek, simít-ok, vidít-ok.

98. §. Az igeragok táblázata.

Határozatlan alak	Határozottalak
minden	csak
iktelen igére. ikes igére.	átható igére.

J e l e n t ő m ó d.

Jelen idő.

1. ok, ek, ök. 2. sz, (asz, esz), 3. (az igető) — 1. unk, ünk 2. tok, tek, tök. (otok, etek, ötök) 3. nak, nek, (anak, enek).	1. om, em, öm 2. ol, el öl 3. ik 1. } 2. } Mint az iktelen 3. } igéknél.	1. om, em, öm 2. od, ed, öd 3. ja, i 1. juk, jük 2. játok, itek 3. ják, ik.
--	--	--

Félmult idő.

1. ék 2. ál, él 3., a, o	1. ám, ém 2. ál, él 3. ék	1. ám, ém 2. áđ, éd 3. á, é
--------------------------------	---------------------------------	-----------------------------------

Határozatlan alak.

1. ánk, énk
2. átok, étek
3. ának, ének.

1. } Mint az
2. } iktelen
3. } igéknél.

Hatózó alak.

1. ók, ök,
2. átok, étek
3. ák, ék.

Multidő.

t, (ott, ett, ött.)
időjegy után :

1. am, em
2. ál, él
3. t, (ott, ett, ött)
időjegy.
1. unk, ünk
2. atok, etek
3. anak, enek,
(ak, ek)

t, (tött, ett, ött)

1. } Mint
2. } az
3. } iktelen
1. } igéknél.
2. }
3. }

t, (ott, ett, ött)
után :

1. am, em
2. ad, ed
3. a, e
1. uk, ük
2. átok, étek
3. ák, ék.

Régmultidő.

Úgy ragoztatik mint a multidő, minden személyhez adva v a l a v a g y v o l t segédigét.

Összetett jövő.

Az ige nevezőjéhez (-ni) adatik a fog segédige, és ez ragoztatik a jelenidő ragaival.

Multjövő.

Az ige nevezője (-ni) mellett ragoztatik a fog segédige a mult idő ragaival.

Parancsoló mód.

2. j
3. j-on, j-en, j-ön
2. j-atok, j-etek
3. j-anak, j-enek.

2. j-ál, j-él
3. j-ék
2. } Mint az ikte-
3. } len igéknél.

2. j-ad, j-ed, (d)
3. j-a, j-e
2. j-átok, j-étek
3. j-ák, j-ék.

Határozatlan alak.

|| Határozott alak.

K ö t m ó d.

Jelenidő.

1. j-ak, j-ek	1. j-am, j-em	1. j-am, j-em
2. és 3. Mint a parancsoló-módban.		
1. j-unk, j-ünk	1. j-unk, j-ünk	1. j-uk, jük
2. és 3. Mint a parancsoló-módban.		

Félmultidő.

Megegyezik az o h a j t ó m ó d j e l e n i d e j é v e l .

Multidő.

Úgy ragoztatik, mint a jelentő-mód multideje, mindegyik személyhez adva legyen segédigét.

Régmultidő.

Megegyezik az o h a j t ó - m ó d m u l t i d e j é v e l .

Egyszerű jövő.

Az igetőhöz *and*, *end* időjegy kapcsolatik, ehhez pedig közvetlenül a jelentő-mód jelenidejének ragai függesztetnek.

Multjövő.

Az igetőhöz *and*, *end* jegy kapcsolatik, ehhez pedig a jelentő-mód multidejének ragai függesztetnek.

Határozatlan alak.

|| Határozott alak.

O h a j t ó m ó d.

Jelenidő.

1. (a, e) n-ék	}	1. (a) n-ám (e) n-ém		1. (a) n-ám, (e) n-ém
2. n-ál, n-él		2. n-ál, n-él		2. n-ád, n-éd
3. n-a, n-e		3. n-ék		3. n-á, n-é
1. n-ánk, n-énk	}	1. } Mint az		1. n-ók, n-ök
2. n-átok, n-étek		2. } iktelen		2. n-átok, n-étek
3. n-ának. n-ének.		3. } igéknél.		3. n-íék, n-éék.

Multidő.

Mint a jelentő-mód multideje, mind-egyik személyhez adva volna segédigét.

Jövődő.

Az ohajtó-mód jelenidejének ragai elé igtatjuk ezen időjegyet: *and, end*.

Multjövő.

A köt-mód multjövőjének személyeihez adjuk a volna segédigét.

Az igenevezője (vagy határozatlana): ni (ani, eni).

Személyragozva: 1. n-om, n-em, n-öm; 2. n-od, n-ed, n-öd; 3. n-ia, n-ie. Többes: 1. n-unk, n-ünk; 2. n-otok, n-etek, n-ötök; 3. ni-ok, ni-ök.

Igenév. Jelenidőben: ó, ő; félmultban: va, ve, ván, vén; multban: t, (ott, ett, ött); jövőben: andó, endő.

Határozatlan alak.

Vár.	Nyer.	Lak(ik)
------	-------	---------

J e l e n t ő m ó d.

J e l e n i d ő.

1. Várok,	nyerek,	lakom,
2. vársz,	nyersz,	lakol,
3. vár,	nyer,	lakik,
1. várunk,	nyerünk,	lakunk,
2. vártok,	nyertek,	laktok,
3. várnak.	nyerneek.	lagnak.

F é l m u l t i d ő.

Várek,	nyerek,	lakám,
várál,	nyerél,	lakál,
vára,	nyere,	lakék,
váránk,	nyerénk,	lakánk,
várátok,	nyerétek,	lakátok,
várának.	nyeréneek.	lagnának.

M u l t i d ő.

Vártam,	nyertem,	laktam,
vártál,	nyertél,	laktál,
várt,	nyert,	laktott,
vártunk,	nyertünk,	laktunk,
vártatok,	nyertetek,	laktatok,
vártanak, (tak).	nyertek, (tenek).	laktak, (tanak).

a z i g e r a g o z á s r a .

Határozott alak.

Vár.	Nyer.	Lak(ik.)
------	-------	----------

J e l e n t ő m ó d .

J e l e n i d ő .

1. Várom,	nyerem,	lakom,
2. várod,	nyered,	lakod,
3. várja,	nyeri,	lakja,
1. várjuk,	nyerjük,	lakjuk,
2. várjátok,	nyeritek.	lakjátok,
3. várják.	nyerik.	lakják.

F é l m u l t i d ő .

Várom,	nyerém,	lakám,
várad,	nyeréd,	lakád,
vára,	nyeré,	laká,
várók,	nyerők,	lakók,
várátok,	nyerétek,	lakátok,
várák.	nyerék.	lakák.

M u l t i d ő .

Vártam,	nyertem	laktam,
vártad,	nyerted,	laktad,
várta,	nyerte,	lakta,
vártuk,	nyertük,	laktuk,
vártátok,	nyertétek.	laktátok,
várták,	nyerték.	lakták.

Határozatlan alak.

Régmúltidő.

Vártam	} vala v. volt.	nyertem	} v a l a.	laktam	} vala v. volt.
vártál		nyertél		laktál	
várt		nyert		lakott	
vártunk		nyertünk		laktunk	
vártatok		nyertetek		laktatok	
vártak		nyertek		laktak	

Jövődő.

Várni	}	fogok,	}	fogok,	}
		fogsz,		fogsz,	
		fog,		fog,	
		fogunk,		fogunk,	
		fogtok,		fogtok,	
		fognak,		fognak.	

Multjövő.

Várni	}	fogtam,	}	nyerni fog-	}	lakni fogtam,	
		fogtál,		tam, -tál,			lakni fogtam,
		fogott		stb.			-tál, stb.
		fogtunk,					
		fogtatok,					
		fogtak.					

Parancsolómód.

Várj,	nyerj,	lakjál,
várjon,	nyerjen,	lakjék,
várjatok,	nyerjeteK,	lakjatok,
várjanak.	nyerjenek.	lakjanak.

Határozott alak.

Régmultidő.

Vártam	} vala v. volt.	nyertem	} vala v. volt.	laktam	} vala v. volt.
vártad		nyerted		laktad	
várta		nyerte		lakta	
vártuk		nyertük		laktuk	
vártatok		nyertétek		laktátok	
várták		nyertek		lakták	

Jövődő.

Várni	}	fogom,	nyerni	}	fogom,	lákni	}	fogom,
		fogod,			fogod,			fogod,
		fogja,			fogja,			fogja,
		fogjuk,			fogjuk,			fogjuk,
		fogjátok,			fogjátok,			fogjátok,
		fogják.			fogják.			fogják.

Multjövő.

Várni	}	fogtam,	nyerni fog-	lakni fog-		
		fogtad,			tam, tad,	tam, -tad,
		fogta,			stb.	stb.
		fogtuk,				
		fogtátok,				
		fogták.				

Parancsoló mód.

Várjad,	nyerd (jed),	lakjad,
várja,	nyerje,	lakja,
várjátók,	nyerjétek,	lakjátok,
várják.	nyerjék	lakják.

Határozatlan alak.

K ö t m ö d.

J e l e n i d ő.

Várjak,	nyerjek,	lakjam,
várj,	nyerj,	lakjál,
várjon,	nyerjen,	lakjék,
várjunk,	nyerjünk,	lakjunk,
várjatok,	nyerjétek,	lakjatok,
várjanak,	nyerjenek.	lakjanak.

M u l t i d ő.

Vártam	l é g y e n.	nyertem	l é g y e n.	laktam	l é g y e n.
vártál		nyertél		laktál	
várt		nyert		lakott	
vártunk		nyertünk		laktunk	
vártatok		nyertétek		laktatok	
vártak		nyertek		laktanak	

J ö v ő i d ő.

Várandok,	nyerendek,	lakandom,
várandasz,	nyerendesz,	lakandol,
várand,	nyerend,	lakandik,
várandunk,	nyerendünk,	lakandunk,
várandotok,	nyerendétek,	lakandotok,
várandanak.	nyerendének.	lakandanak.

M u l t j ö v ő.

Várandottam,	nyerendettem,	lakandottam,
várandottál,	nyerendettél,	lakandottál,
várandott,	nyerendett,	lakandott,
várandottunk,	nyerendettünk,	lakandottunk,
várandottatok,	nyerendettétek,	lakandottatok,
várandottak.	nyerendettek.	lakandottak.

Határozott alak.

K ö t m ó d.

Jelenidő.

Várjam,	nyerjem,	lakjam,
várjad,	nyerjed,	lakjad,
várja,	nyerje,	lakja,
várjuk,	nyerjük,	lakjuk,
várjátok,	nyerjétek,	lakjátok,
várják.	nyerjék.	lakják.

Multidő.

Vártam	} l é g y e n.	nyertem	} l é g y e n.	laktam	} l é g y e n.
vártad		nyerted		laktad	
várta		nyerte		lakta	
vártuk		nyertük		laktuk	
vártátok		nyertétek		laktátok	
várták		nyerték		lakták	

Jövődő.

Várandom,	nyerendem,	lakandom,
várandod,	nyerended,	lakandod,
várandja,	nyerendi,	lakandja,
várandjuk,	nyerendjük,	lakandjuk,
várandjátok,	nyerendítek,	lakandjátok,
várandják.	nyerendik.	lakandják.

Multjövő.

Várandottam,	nyerendettem,	lakandottam,
várandottad,	nyerendetted,	lakandottad,
várandotta,	nyerendette,	lakandotta,
várandottuk,	nyerendettük,	lakandottuk,
várandottátok,	nyerendettétek,	lakandottátok,
várandották.	nyerendették.	lakandották.

Határozatlan alak.

0 h a j t ó m ó d.

J e l e n i d ő.

Várnék,	nyernék,	lagnám,
várnál,	nyernél,	lagnál,
várna,	nyerne,	lagnék,
várnánk,	nyernénk,	lagnánk,
várnátok,	nyernétek,	lagnátok,
várnának.	nyernének,	lagnának.

M u l t i d ő.

Vártam	} v o l n a.	nyertem	} v o l n a.	laktam	} v o l n a.
vártál		nyertél		laktál	
várt		nyert		lakott	
vártunk		nyertünk		laktunk	
vártatok		nyertétek		laktatok	
vártanak		nyertek		laktak	

J ö v ő i d ő.

Várandanék,	nyerendnék,	lakandnám,
várandanál,	nyerendnél,	lakandnál,
várandana,	nyerendne,	lakandnék,
várandanánk,	nyerendnénk,	lakandnánk,
várandanátok.	nyerendnétek,	lakandnátok,
várandanának.	nyerendnének.	lakandnának.

M u l t i d ő.

Várandottam	} v o l n a.	nyerendtettem	} v o l n a.	lakandottam	} v o l n a.
várandottál		nyerendtetted		lakandottál	
várandott		nyerendtetted		lakandott	
várandottunk		nyerendtetted		lakandottunk	
várandottatok		nyerendtetted		lakandottatok	
várandottak		nyerendtetted		lakandottak	

Határozott alak.

O h a j t ó m ó d.

Jelenidő.

Várnám,	nyerném,	laknám,
várnád,	nyernéd,	laknád,
várná,	nyerné,	lakná,
várnók,	nyernők,	laknók,
várnátok,	nyernétek,	laknátok,
várnák,	nyernék.	laknák.

Multidő.

Vártam	} <small>v o l n á.</small>	nyertem	} <small>v o l n á.</small>	laktam	} <small>v o l n á.</small>
vártad		nyerted		laktad	
várta		nyerte		lakta	
vártuk		nyertük		laktuk	
vártátok		nyértétek		laktátok	
várták		nyerték		lakták	

Jövődő.

Várandnám,	nyerendném,	lakandnám,
várandnád,	nyerendnéd,	lakandnád,
várandná,	nyerendné,	lakandná,
várandnók,	nyerendnök,	lakandnök,
várandnátok,	nyerendnétek,	lakandnátok,
várandnák,	nyerendnék.	lakandnák.

Multjövő.

Várandottam	} <small>v o l n á.</small>	nyerendettem	} <small>v o l n á.</small>	lakandottam	} <small>v o l n á.</small>
várandottad		nyerendetted		lakandottad	
várandotta		nyerendette		lakandotta	
várandottuk		nyerendettük		lakandottuk	
várandottátok		nyerendettétek		lakandottátok	
várandották		nyerendették		lakandották	

Az ige nevezője.

(Ige határozatlan.)

S z e m é l y t e l e n .

Várni.	Nyerni.	Lakni.
--------	---------	--------

S z e m é l y r a g o s :

Várom,	nyernem,	laknom,
várnod,	nyerned,	laknod,
várnia,	nyernie,	laknia,
várnunk,	nyernünk,	laknuuk,
várnotok,	nyernetek,	laknotok,
várniok.	nyerniök.	lakniok,

J ö v ő i d ő b e n .

S z e m é l y t e l e n ü l : várandani, nyerendeni, lakandani.

S z e m é l y r a g o z v a : várandanom, várandanod, várandania;
várandnunk, várandnotok, várandniok. —

I g e n e v e k . (Részeseülők.)

J e l e n i d ő b e n :

Váró.	Nyerő.	Lakó.
-------	--------	-------

F é l m u l t b a n :

Várva.	nyerve,	lakva,
várván;	nyervén;	lakván.

M u l t i d ő b e n :

Várt,	nyert,	lakott.
-------	--------	---------

J ö v ő b e n :

Várandó,	nyerendő,	lakandó.
----------	-----------	----------

100. §. Jegyzetek az igeragozásról.

1. A multidőben a lágy (j. l, ly, n, ny, r) mássalhangzón végződő igék az időjegyet *t* alakban veszik föl: váj-t, dúl-t, foly-t, fon-t, hány-t, várt: de a kemény kimondású mássalhangzók után vastaghangú igékben *ott*, vékonyhanguakban (ha a végtagban *e* van) *ett*, ha *ö* vagy *ü* van) *ött* jegyet vesz föl: mond-ott, kezd-ett, önt-ött, küld-ött.

A határozatlan alak többes harmadik személye kétféleképp mondathatik: *anak*, *enek* vagy *ak*, *ek* raggal, pl.: vártanak, nyertenek, vagy: vártak, nyertek.

Ezen jegyzet áll a mult időből képzett többi időkről is. Ilyenek a jelentőmód régmultja (várt vala) és multjövője (várni fogott); a kötmód multja (várt legyen) és multjövője (várandott); az ohajtomód multja (várt volna) és multjövője (várandott volna); az igenév multja (várt, nyert).

2. A parancsoló- és kötmód jelen-idejében, és a jelentőmód jelenidőbeli határozott alak többes számában, ha az igező *s*, *sz* vagy *z* betűvel végződik, a rag-kezdő *j* betű szinte *s*, *sz* vagy *z*-re változik, pl. ás-j helyett: ás-s; vadász-j helyett: vadász-sz; húz-jon helyett: húz-zon; húz-juk helyett: húz-zuk.

3. Ha a parancsoló-és kötmód jelenidejében az igező *t* betűvel végződik, ezen *t* betű rövid magánhangzó után *s*-re változik, mely aztán a *j* jegybetűt is *s*-re hasonítja: fut — fuss, vezet — vezess. — hosszú magánhangzó és mássalhangzó

után a *t* végbetű megmarad ugyan, de a *j* jegybetű ekkor is *s*-re változik: tanít-*s* vét-sünk, ront-satok, sért-senek; — ha a *t* betű *s* vagy *sz* után áll, a *t* a ragozásban kihagyatik, és a *j* jegybetű a *t* előtti betűre hasonúl: fest— fes-*s*, oszt oszt-*sz*.

(Kivétetnek: lát — láss, lőt — lóss, bocsát — bocsáss. látszik — lássék, tetszik — tessék, metsz — messen, játszik — játszszék).

A parancsoló- és kötmód egyes második személyét a határozott alakban rövidítve is ragozhatjuk: vár-jad vagy vár-d, nyer-jed — nyer-d, lak-jad — lak-d.

4. Vannak némely igék, melyek szebb és könnyebb kiejtés végett végtagjok magánhangzóját kilökik, s ezért hangugrató igéknek mondatnak. Ezek használatában a jó hangzat határoz és így hol hangugratva, hol telj-sen fordulnak elő, pl. mozog, mozgok, mozogtam; gyötör, gyötrök, gyötröttem (vagy gyötörtem), stb.

A rendhagyó igék ragozása.

101. §. A rendhagyó igék abban távoznak el a rendes igeragozástól, hogy végső mássalhangzó-jokat, mely a jelentőmód jelenidejében megvagyon, a többi mód- és időekben vagy elvetik, vagy más betűre változtatják.

A rendhagyó igék háromfélék: 1. a *gy* enyész-tők: vagyon, megyen; 2. az *sz* enyész-tők: leszzen, teszen, veszen, viszen, eszik iszik; 3. a *v* enyész-

tők: hí, rí, sí, szí, ví, ó, ró, fú, bú(ik), fő, jő, lö, nő, nyő, sző.

I. A *gy* enyészto igék.

Vagyon. Megyen.

102. §. A *vagyon* ige rendhagyósága abban áll: hogy az *igetöt vagy, val és vol* alakban tartja; némely idői pedig a *leszen* igéből pótolatnak.

Jelentő mód, jelenidő: *vagy-ok, vagy, vagyon (van), vagy-unk, vagy-tok, vagy-nak (vannak).*

Félmult: *val-ék, val-ál stb.*

Mult: *vol-t-am, vol-t-ál stb.*

Régmult; *vol-t-am vala, vol t-ál vala stb.*

Jövő (a *leszen* igéből): *fogok lenni, fogsz lenni stb.*

Multjövő: (*leszen*-ből): *fogtam lenni, fogtál lenni stb.*

Parancsoló mód (*leszen*-ből): *légy, legyetek.*

Kötmód, jelenidő (*leszen*-ből): *legy-ek, légy, legy-en stb.*

Mult: *vol-t-am légyen, vol-t-ál légyen stb.*

Jövő: (*leszen*-ből): *le-endez, le-endezsz stb.*

Multjövő (*leszen*-ből): *le-endeztem, le-endeztetél stb.*

Ohajtomód, jelenidő: *vol-n-ék, vol-n-ál stb.*

Mult: *vol-t-am volna, voltál volna stb.*

Jövő (*leszen*-ből): *le-endenék, leendenél stb.*

Multjövő (*leszen*-ből): *le-endeztem volna, stb.*

Igenevező (*leszen*-ből): *lenni.*

Igenevek, jelenben: *való*; félmultban (*leszen*-ből): *le-ve, le-vén*; multban: *vol-t*; jövőben (*leszen*-ből): *le-endő.*

103. §. A *megyen* ige rendhagyósága abban áll, hogy az *igetöt me és men* alakban tartja.

Jelentő mód, jelenidő: (megy-ek, (men-ek),
mégysz (mégysz, mé-sz, men-sz), megy-en (mén),
megy-ünk (men-ünk), men-tek, men-nek.

A többi módok- és időkben a men igető rendes ragozást követ.

2. Az sz enyészto igék.

104. §. Az sz enyészto igék kétfélek: 1. egytagu igetöt tartók: lesz, tesz, vesz, hisz, visz, esz(-ik) isz(-ik); 2. többtagu igetöt tartók, alkusz-ik, aluszik, eskuszik, fekuszik, nyugoszik, haraguszik.

1. Az egytagu igetöt tartók mindnyájan a leszen (lenni) ige mintájára ragoztatnak; eszik és iszik mint ikes igék az egyesszámban az ikes igeragokat veszik föl.

Ragozzuk a lenni és inni igéket a határozatlan alakban; az enni és inni igéket pedig határozotthan :

Határozatlan alak. || Határozott alak.

J e l e n t ő m ó d.

J e l e n i d ő.

Lesz-ek,	isz-om,		esz-em,	isz-om,
lesz-esz (lész-esz),	isz-ol,		esz-ed,	isz-od,
lesz-en (lesz),	isz-ik,		esz-i,	isz-sza,
lesz-ünk,	isz-unk,		esz-szük,	isz-szuk.
lesz-tek,	isz-tok,		esz-itek,	isz-szátok,
lesz-nek.	isz-nak.		esz-ik.	isz-szák.

Határozatlan alak. || Határozott alak.

Félmultidő.

le-v-ék,	i-v-ám,		e-v-ém,	i-v-ám,
le-v-él,	i-v-ál,		e-v-éd,	i-v-ád,
le-v-é (lőn),	i-v-ék,		e-v-é,	i-v-á,
le-v-énk,	i-v-ánk,		e-v-őnk,	i-v-ókn,
le-v-étek,	i-v-átok,		e-v-étek,	i-v-átok,
le-v-ének	i-v-ának,		e-v-ék.	i-v-ák.
(lőnek).				

Multidő.

le-tt-em,	i-tt-am,		e-tt-em,	i-tt-am,
le-tt-él,	i-tt-ál,		e-tt-ed,	i-tt-ad,
le-tt,	i-v-ott,		e-tt-e,	i-tt-a,
le-tt-ünk,	i-tt-unk,		e-tt-ük,	i-tt-uk,
le-tt-etek,	i-tt-atok,		e-tt-étek,	i-tt-átok,
le-tt-ek.	i-tt-anak		e-tt-ék.	i-tt-ák.

Kötőidő.

Jelenidő.

le-gy-ek,	i-gy-am,		e-gy-em,	i-gy-am,
lé-gy,	i-gy-ál,		e-gy-ed (edd),	i-gy-ad (idd),
e-gy-en,	i-gy-ék,		e-gy-e.	i-gy-a,
(légyen),				
le-gy-ünk,	i-gy-unk,		e-gy-ük,	i-gy-nk,
legy-etek,	i-gy-atok,		e-gy-étek,	i-gy-átok,
e-gye-nek.	i-gy-anak.		e-gy-ék.	i-gy-ák.

Jövőidő.

le-en-dek,	i-an-dom,		e-end-em,	i-and-om,
le-en-desz,	i-and-ol,		e-end-ed,	i-and-od,
le-end,	i-and-ik,		e-end-i,	i-and-ja,
le-end-ünk,	i-and-unk,		e-end-jük,	i-and-juk,
le-end-etek,	i-and-otok,		e-end-itek,	i-and-játok,
le-end-enek.	i-and-anak.		e-end-ik.	i-and-ják.

O h a j t ó m ó d.

Jelenidő.

Le-n-n-ék,	i-n-n-ám,	e-n-n-ém,	i-n-n-ám,
le-n-n-él,	i-n-n-ál,	e-n-n-éd,	i-n-n-ád,
le-n-n-e,	i-n-n-ék,	e-n-n-é,	i-n-n-á,
le-n-n-énk,	i-n-n-ánk,	e-n-n-ök,	i-n-n-ók,
le-n-n-étek,	i-n-n-átok,	e-n-n-étek,	i-n-n-átok,
le-n-n-ének.	i-n-n-ának.	e-n-n-ék.	i-n-n-ák.

I g e n e v e z ő: Le-n-n-i; le-n-n-em, le-n-n-ed, le-n-n-ie, le-n-n-ünk, le-n-n-etek, le-n-ni-ök. I-n-ni; innom, innod stb. E-n-ni; ennem, enned stb.

I g e n e v e k, jelenben; le-v-ő (vagy lévő = lény); í-v-ó. e-v-ő. Félmultban: lé-ve, le-vén; i-va, i-ván: é-ve, e-vén. Multban: le-tt, i-vott, e-vett. Jövőben, le-en-dő, i-and-ó, e-end-ő.

105. §. A többtagú igetöt tartók *osz*, *usz*, *üsz*, vagy *sz*, *avagy od*, *ud*, *üd*, képzőragot vesznek föl az igetőhöz, s a nehezebb kifejtés elkerülésére hangugratást is használnak; ilyenek: *alkuszik* (*alkszik* vagy *alkudik*), *aluszik* (*alszik*, *aludik*), *esküszik*, (*eskszik*, *esküdik*), *feküszik* (*fekszik*, *feküdik*), *nyugoszik*, (*nyugszik*, *nyugodik*), *haraguszik* (*haragszik*, *haragudik*). Ezek a jelentőmód félmultjában és az egyszerű jövőben, valamint az igenév jelene-, félmultja- és jövőjében a képzőrag *sz* vagy *d* betűjét *v*-re változtatják: *al-v-ám*, *al-v-andom*, *al-v-ó*, *al-v-a*, *al-v-án*, *al-v-andó*; — a multidőben, az ohajtómód jelenében, valamint

az igenevezőben is, vagy megtartják az igeképző *d* betűjét, vagy az időjegy mássalhangzójához hasonítják; al-ud-tam vagy al-ut-tam, al-ud-n-ám vagy al-un-n-ám, al-ud-ni vagy al-un-ni; — a parancsoló és kötmód jelenében a képző *d* a *j* jegygyel összeolvadva, *gy*-re változik; alu-gy-am, fekü-gy-él.

3. A *v* enyészítő igék.

106. §. A *v* enyészítő igék következők: hí, rí, sí, szí, ví, ó, ró, bú(-ik), fú, fő, jő, nyő, nő, sző. Ezek régente *v* mássalhangzóval végződtek; de most ezen *v*-t többnyire csak akkor veszik föl, ha az ige-tőhöz magánhangzón kezdődő rag kapcsoltatik: hi-v-ok, ri-v-ok stb.

Midőn a *v* az ige-tőhöz fölvetetik, ennek magánhangzója megrövidül; kivéven ezen igéket: ó, fú, búik, fő.

(Ezen igék: fő, fú, búik így is használatnak: föl, fűj, bújik; de ekkor rendes ragozásuak.)

Ragozzuk a hí igét:

Jelentő mód, jelen: hi-v-ok, hí-sz, (hívsz), hí (hiv), hi-v-unk, hí-tok, hí-nak; — hi-v-om, hi-v-od, hí-ja (hivja), hí-juk (hivjuk), hí-játok, hí-ják.

Félmult: hi-v-ék, hi-v-ál, hi-v-a, hi-v-ánk, hi-v-átok, hi-v-ának; — hi-v-ám, hi-v-ád, hi-v-á, hi-v-ók stb.

Mult: hí-t-tam, hittál, hitt (hivott); — hittam, hittad stb.

Kötmód, jelen: hí-j-ak, híj, híjon, híjunk, híjatok, híjanak; — hí-j-am, hí-j-ad, (hídd), híjuk, híjátok, híják.

Egyszerű jövő: hívandok, hívandasz, hívand stb. — hívandem, hívandod, hívandja, hívandjuk, stb.

O h a j t ó m ó d, jelen: hí-n-ék, hínál, hína, hínánk, hínátok, hínának; — hí-n-ám, hí-n-ád, híná, hínók, stb.

Jö v ő : hivandnék, hivadnál, hivandna, hivandnánk stb.
— hivandnám, hivandnád, hivandná, hivandnók, stb.

I g e n e v e z ő : hí-ni; — hí-nom, hinod, stb.

I g e n e v e k : hí-v-ó; hí-va, hí-ván; hítt (hivott); hí-v-andó.

A j ő i g e némely időben sajátyszerű ragozást követ:

J e l e n t ő m ó d, jelen: jö-v-ök, jö-sz, jö (jön), jö-v-ünk jö-t-tök, jö-nek (jönnek).

Mult: jö-t-tem, jöttél, jött, stb.

P a r a n c s o l ó m ó d: jö-j jer, jöszte, jövel), jö-j-ön jö-j-etek jertek), jö-j-enek.

O h a j t ó m ó d, jelen: jö-n-ék (jönnek), jö-n-él (jön-nél), stb.

I g e n e v e z ő : jö-ni (jönni); — jö-nöm (jönnöm) stb.

A személytelen igékről.

107. §. A személytelen igék csak harmadik személyben használatnak. Ilyenek: fáj, nincs, sincs, kell, illik. Ide számíttatnak még: alkonyodik, éjjeledik, esik (eső), esteledik (estellik), hajnalodik (hajnallik, pitymallik), hallik, havazik, mennydörög, rémlik, szemzik (eső), tetszik, történik, villámlik stb.

Nincs, sincs; nincsenek, sincsenek, — tagadók a v a n és v a n n a k - r a . Egyéb időkben nem használatnak. — A többiek rendszeren ragoztatnak.

Fáj — fájnak, faja — fájának, fajt — fájtanak, fájni fog — fájni fognak; — fájjon — fájjanak; fájna — fájnának stb.

Ötödik szakasz.

Szóalkotás.

108. §. Némely betűk és szótagok, midőn a már meglevő szókhöz függesztetnek, ezekből más külön jelentésű szókat alkotnak, miért is azok képzőnek neveztetnek. Azon szó, melyhez a képző függesztetik törzsnek (vagy tőszónak) mondatik, pl. ezekben; új-ság, nyár-i, táp-lál, forr-ó, — az első szótagok törzsek, az utóbbiak (ság, i, lál, ó) képzők.

Azon tőszó, melyhez semmi képző sincs függesztve, gyöknek neveztetik. E szóban: ok-os-ság-ok-at: ok a gyök és egyszersmind törzse az os képzőnek, okos törzse a ság képzőnek, okos-ság névtő az ok többesraghoz, okosságok többes nevező az at szenvedőraghoz.

109. §. Új jelentésű szó támad az által is, ha két vagy több önálló szót egybefoglalunk, pl. atya-fi, anya-szent-egy-ház. Az egyes önálló szó egyszerű, az összefoglalt új szó pedig összetett szónak neveztetik.

A szóalkotás tehát kétféleképen történhetik: szóképzés és szóösszetétel által.

I. Szóképzés.

110. §. A képzők lehetnek név-, ige- vagy határozóképzők. — (Itt csak a legérdekesebb képzők soroltatnak elő.)

111. §. A nevek legérdekesebb képzőiről következőket kell tudnunk:

1. *Acs, ecs, cza, cze, (csa, cse, ka, ke, a cska, e cske)* kicsinező értelmű főneveket alkotnak, pl. agyacs (az agy' kisebbik része), kövecs (kis kődarab), utcza (rövid ut), tárcza (kis pénztár), itcze (kis ital = fél pint), tócsa, gyermekcse, házacska, kertecske, darabka, bőrke, stb.

2. *Da de* leginkább foglalkozási helyneveket képez: csillagda, képezde, iroda.

3. *Ár, ér, nok, nők* leginkább hivatal-viselő egyének elnevezésére szolgálnak, titkár, vezér, irnok, mérnök.

4. *Ás, és, at, et*; az első folyamatban [levő, az utóbbi (at, et) bevészett cselekvést jelentő főneveket alkot, pl. irás, keresés; — irat, kereset.

5. *Ász, ész* leginkább azon tárgygyal foglalkozó főneveket alkot, melyét a törzs jelent, pl. vadász, kertész, czukrász, fűvész.

6. *Ság, ség* leginkább melléknevekhez függesztetik, s ezekből azon tárgy bőségét kifejező

főneveket alkot, melyet a tőszó jelent; pl. igazság, betegség, boldogság, szépség.

7. *S, as, os, es, ös* leginkább fő- és melléknévekből melléknéveket alkot s a többesrag szabályait követi, pl. lo-v-as, mesé-s, nyári-as, téli-es.

Ezen képzővel alkotott némely név főnévként használatik: asztalos, keztyűs, üveges stb.

8. *I* leginkább főnevekből és igehatározókból alkot melléknéveket: iskolai, pesti, mai, tegnapi.

9. *Ű, ű* főnevekből melléknéveket alkot, de ezek előtt más melléknév szokott állani: nagy lábú, kis kezű, szép tehetségű.

(Midőn önállólag használt név végén jó elő. rövid *u, ü* szokott iratni: hosszú, könnyű.)

10. *Nyi* nagyságot vagy mennyiséget jelentő melléknéveket alkot: ölnyi, lábnyi, maroknyi.

11. *Talan, telen* vagy atlan, etlen tagadó vagy nélkülöző melléknéveket alkot, pl. gondtalan, gondatlan, szerencsétlen, lelketlen.

112. §. Az ige-képzők közül érdekesebbek a következők:

1. *Ag, og, eg, ög* gyakorító iktelen beható igéket képez: billeg, ballag, durrog dörög.

2. *Ász, ész* iktelen átható igéket alkot oly tárgyak nevéből, melyekkel a cselekvő személy foglalkozik, pl. ő vadász, madarász, fürjész.

3. *Ít* iktelen átható igéket alkot, s valamivé tevést fejez ki: boldogít, erősít, harnít, ferdít. Néha az *ít* *jt*-re változik; gyújt, gyújt.

4. *At, et* főleg egytagú igető után, *tat, tet* többtagú után mivelletető igéket képez: *varr-at, mér-et; mulat-tat, keres-tet.*

At, et, tat, tet képzővel származnak a szenvedő igék is: *vár-at-ik, nyer-et-ik, üldöz-te-tik, keres-tet-ik.*

A mivelletető és szenvedő-igék közt az a különbség, hogy a mivelletetők iktelenek és áthatók; a szenvedők pedig ikések és benhatók: Az úr ruhát varratott a szabó által (mivelletető), — a szabótól ruha varratott az úr parancsára (szenvedő).

5. *Ód (ik), öd (ik)* magára az alanyra visszaható cselekvést (belszenvedést) jelentő ikés benható igéket alkot, pl. *csukódik, kezdődik.*

Az *ódik, ödik* képzetű igéket helytelenül használjuk a szenvedő (atik, etik képzetű) igék helyett; azoknál az alany, emezeknél a tárgy szó szenved. Az ajtó becsukódott (magától); — az ajtó becsukatot t (a gyermektől).

Ismét helytelenül használtatik az *ódik, ödik* a *kodik, ködik* helyett, pl. helytelen: *munkálódik, csufolódik, mérgelődik*; ezek helyett: *munkálkodik, csufolkodik, mérgeskedik.* Még helytelenebb a *koz, kez, köz* összefoglalása az *ódik, ödik*-kel, pl. *tudakozódik, vetkeződik, e helyett: tudakozik, vetkezik.*

6. *Hat, het* tehető igéket alkot. Akármi-féle képző által származott igéhez járulhat, s a képzők között az utolsó helyet tartja, pl. *várhat, kér-het, vár-at-hat (valakit), vár-at-hat-ik (valaki), aggód-hat-ik.*

7. *Úl, ül* átváltozást jelentő igéket alkot, pl. *boldogúl, kékül, fásúl, épül.*

(Az *ül, ül* igeképző hosszú hangzóval iratik megkülönböztetésül az *ul, ül* helyettesítő-ragtól, pl. a vizet borul iszsza, — az ég borúl.)

8. Kicsinítve gyakorló igéket képeznek: csál, csél; dokol, dekel, dököl; ingat, inget; lal, lel, lál, léel, faragscál, hangicsál, körömcél; faldokol, öldököl, nyeldekel; kacsingat, tekinget; taglal, ízlel, gyomlál, szemléel.

9. Gyakorító igéket képeznek: dal, del; dogál, degél, dögél; dos, des, dös; doz, dez, döz; ang, ong, eng, öng; gat, get; kál, kél: vagdal, tépdél; álldogál, éldegél, üldögél; csapdos, csipdes, röpdös; fogdoz, csipdez, lökdöz; lappang, állong, mereng, dühöng; liggat (likgat), egyenget, árulgat, beszélget; áskál, evezgél, stb.

113. §. Az igehatározók képzői közül gyakoribbak:

1. A módjelentők képzésére: an, en, on, ön; lag, leg; ást, est, ost: bátran, bölcsen, gazdagon, rögtön; állítólag, atyailag, egykedvűleg, költőileg; folyvást, örömet, bizonyost.

2. Különféle jelentésűek képzésére: kor; ánt, ént, ínt; ta, te: akkor, jókor; gyanánt, koránt, imént, tüstént, alkalmasínt, részínt; hajdanta, éjente.

Más a naponta, naponkint és napként. A nap n a p o n t a (nappal) világít, n a p o n k i n t kelni és nyugodni látszik; n a p k é n t csak az állócsillagok világítanak, holdként a bolygók.

2. Szóösszetétel

114. §. Az összetett szók két részből állanak, az első jelzője az utóbbinak. A jelző-szó hatá-

rozó-, az utósó szó pedig határozandó- vagy alapszónak neveztetik, pl. ezen összetett szóban: szarvasmarha-tenyésztés — a szarvas határozója a marhának, a kettő pedig együtt határozója a tenyésztésnek, mely itt alapszól áll.

115. §. A szóösszetétel főszabályai ezek:

1. A határozó szó mindig elül, az alapszó hátul álljon; mert az elcserélés által az összetett szó értelme megváltozik; más a faolaj és az olajfa, épületfa — faépület, ivóvíz — vizivó stb.

2. Az összetett szó részei egy szóba irassanak össze; ha pedig az új jelentésű szó így igen hosszú lenne, az alapszó (mely maga is összetett szó lehet) különíttessék el a határozótól kötjel (-) által; pl. tanszertár, baromorvoslás-tudomány. A hosszú összetételek helyett inkább más kifejezést használjunk, pl. baromorvoslás tudománya.

Hatodik szakasz.

Helyesírás.

I. Szóírás.

116. §. A helyesírásnak két főelve vagyon:

1. A gyökszókat úgy írjuk, mint azok jól kiejtetnek, vagy jobb szótárakban írva találtatnak.

Hibás lenne így írni: Ögyél möggyet, mess hozzá könyeret; nöm adhatok ögyebet. (A jó kiejtés szerént: egyél méggyet, kényeret; nöm adhatok égyebet.) — Hibás: Anyám hoz ómát, a cseléd hord szómát (e helyett: almát, szalmát).

2. A képzett szókat úgy írjuk, mint azok a törzsből származnak.

Megajándékozlak e nefelejtstsel; ohajtom, hogy soha se felejts el. Nem jól hallatsz a kardal, midőn zörögnek a karddal. Szenvedjük a váltságot; fizetjük a váltságot. Adok önnek pénzt kölcsön; de fölöslegesen abból ne költsön. Most engedély mellett játszunk; de azért egész nap ne játszszunk. Te ájtatos meny! az egy

házba menj; holtod után menj be a dicsőséges mennybe.

(Ezen példákat írjuk le hallás után; az írást hasonlítsuk össze a könyv tartalmával; a fölfedezett hibákat javítsuk ki és mondjuk meg azok okát.)

117. §. Ha a betűk a kiejtésben kettőztetve hangzanak, az írásban is megkettőztetnek (pl. *olló*, *innen*); de az összetett betűket csonkítva kettőztetjük; ha a szóban már eredetileg kettőztetve hangzanak, pl. *asszony*, *hatyu*. Azonban, ha az összetett betűk kettőzése ragozás vagy összetétel által származott, mindkét jegy kétszer kiiratik, pl. *Egy asszonynyal beszéltem*. Mondám, hogy tollaimból *válaszszon* magának.

Ha a csonka kettőzés a sor végére kerül, az elválasztásnál mindkét összetett mássalhangzó helyreállítandó: *asszony*, *haty-tyu* stb.

118. §. A tulajdonnevek és idegenszók írásáról következőket kell megjegyeznünk:

1. A magyar nemzetségnevek megtartják régi írásmódjokat, pl. *Dessewffy*, *Széchenyi*, *Forgách*, *Zichy*.

2. Egészen megmagyarosodott idegen eredetű nevek és szavak magyar szavak gyanánt íratnak; pl. *Mózes*, *József*, *Fridrik*, *Párizs*, *prédikáció*, *akademia*, *muzeum* stb.

3. A latin szók latin írásmóddal, a görög szók szinte latinosan íratnak, pl. *Cicero*, *Lucullus* *collarium*, *principium*; *Cyclops*, *philosophia*, *encyclo-*

paedia. (Nem: Cziezeró, Lukullusz, korollárium, principium, Cziklopsz, filozofia, encziklopédia) stb.

4. A nyugati művelt nyelvekbeli azon szavak és tulajdonnevek, melyek nincsenek megmagyarosodva, megtartják eredeti írásmódjokat, pl. Shakespeare, Rousseau, Filangieri, Schiller, nuance, agio, (Nem: Sekszpír, Russzó, Filándzseri, Siller, nüánsz, ázsió) stb.

5. A keleti és más — a magyar betűalaktól eltérő — nemzetek szavait magyar módon írjuk, pl. czár, basa, zultán stb.

119. §. A szókat nagy kezdőbetűvel írjuk:

1. A beszéd és verssor elején, és a végpont után. A kérdés- és felkiáltásjel után is, ha ezek, a mondatot bevégezve, végpont helyett állanak. A kettőspont után csak akkor, ha valamely mondatot idézünk; pl.

„Ha most a kis Jézus belépne hozzátok,
Karácsonfátokról neki mit adnátok?“

Ezt kérdi egy szülő, — és a jó gyermekek:

„Mi mindent od'adnánk...“ gyorsan feleltenek.

Alig hogy így szóltak, egy szegény kis árva

Belép, az éhségtől s hidegtől átjárva,

És alamizsnát kér a Jézus nevében!

Részvét gerjed a jó gyermekek szivében,

S a karácsonfáról neki adnak mindent....

„Isten fizesse meg!“ szólt az árva, s elment. —

(Írjuk le e verset úgy, mintha folyóbeszéd volna).

2. Minden tulajdonnév az (emberek, városok, vizek, vidékek stb. neve) nagy kezdőbetűvel

iratik; pl. Széchenyi István, Fehérvár, Duna, Mátra, Baranya, Magyarország, Ausztria stb. A tulajdonnevekből származott melléknévek kis betűvel iratnak, pl. pesti lakos, catói szigor.

3. A megszólítás szavai is, akár czímek vagy hivatalok, akár tiszteletadások, úgy szinte a könyvek idézett czímei is, nagy betűvel kezdetnek: pl. Méltóságos Püspök! Érdemes Férfiú! Tanodai Lapok.

120. §. A szavak sor végéni megszakasztásánál: 1. Arra kell ügyelnünk, hogy a sor végére teljes szótag kerüljön; tehát a behang (vagyis a magánhangzó) a hozzátartozó utóhang nyomataival ugyanazon sorban maradjon, pl. ha-lom, em-ber, kard-ról, ké-nyes, macs-ka, király-lyal, válasz-szon. A csonka kettőztetéseknel a kihagyott betű-jegy vissza állíttatik, pl. visz-sza, fecs-csen.

2. Az összetett szókat úgy kell elválasztanunk, a mint összetétek, pl. út-ér, víz-ivó, kard-él, el-esik, meg-áld.

2. Pontozás.

121. §. A helyesírásra nézve különös gond fordítandó az írásjelek helyes elrakására. Ezek két-félék: egyes szókhöz és egész mondatokhoz tartozók.

Az egyes szókhöz tartozó írásjelek: a hiányjel (') és a kötjel (-).

A hiányjel most már csak ritkán használta-tik, és pedig némely kihagyott betű vagy szótag

helyére, kivált versekben; pl. od'adnám (e helyett: odaadnám; hogy menjek az Isten házába, midőn messze lakom pusztába? (hogyan — pusztában).

A kötjel használtatik: 1. hosszú összetételekben és a rövidebbek kétértelműségének eltávolítására, pl. hengermalom-lisztárulás, fa-ló; 2. több egymásután álló neveknél, melyek ugyanazon raggal vagy alapszóval bírnak s ez csak az utósónál tétetik ki, pl. javai-, szülei- s barátitól elvált; állatnövény- és ásványtan; — 3. ezen kérdő betű előtt -é? pl. hallod-e? tanultál-e? 4. a sor végén megszakasztott szókban, pl. kard-ról, ember-hez.

122. §. A mondatokat illető írásjelek ezek: 1. vessző (,), 2. pontosvessző (;), 3. kettőspont (:), 4. pont (.), 5. kérdéssjel (?), 6. felkiáltásjel (!), 7. gondolatjel —, 8. zárjel (—), 9. idézőjel („“), 10. csillagjel (*), 11. szakjel (§). A mondatbeli írásjelek fontossága kitetszik a következő példákból:

Gyümölcsöt lopni ne akarjatok félni jó ha mindnyájan beleegyeznek én nem tiltakozom. — Az ember munkára nem henyélésre született. Ma nem holnap megyek látogatásodra. (Az értelem ellenkezőre változik az írásjelek önkényes elrakása által. Így: —, félni jó; —, én nem; —. —, nem —. — nem, —. És ismét: —; jó, —; én nem —. — nem, —. —, nem holnap —.)

123. §. Tisztán mondatrendező jelek: a vessző, pontosvessző, kettőspont és a végpont. Ezek közül a pont a teljesen bevégzett mondatot bezárja és a következőtől elkülöníti; a kettős-

p o n t a többszörösen összetett mondatban az alárendelt részeket a főmondattól elválasztja; a **p o n t o s - v e s z z ő** az öszrendelt részeket különíti el; a **v e s z z ő** mind az összetett, mind az egyszerű bővített mondatokban használtatik a kisebb részek feltüntetésére.

A vessző képviseli az apró szüneteket; a pontosvessző a nagyobbakat; a kettőspont a többszörös mondat emelkedő és szálló részének központját jelöli; a **p o n t** a gondolat bevégzését jelenti.

124. §. A vesszőről különösen jegyezzük meg:

1. A bővített egyszerű mondatokban az egyes öszrendelt szókat elkülöníti; de ilyenkor és kötszó előtt elhagyatik, pl. A tűz világít, melegít, olvaszt és pusztít. A bölcsesség, erény, áhitat és türelem önmaguk által jutalmaznak. Az én hű, becsületes és önzetlen barátom megbízásomat gondosan, gyorsan, híven és pontosan teljesíté.

2. Az öszrendelő mondatársulatban az egyszerű mondatokat feltünteti: pl. Holnap elutazom, ti néhány nap mulva jőjétek utánam. Féljed az Istent, szeresd felebarátodat, teljesítsd híven kötelességedet, és nyugodtan várhatod jövődet. Vagy jókor ott leszek, vagy inkább el sem megyek. Egész birtokát eladta, következésképp kertjét is.

3. Az alárendelő **m o n d a t s z e r k e z e t b e n** az elő- vagy utómondat egy vesszővel, a közbetett mondat két vesszővel különíttetik el a főmondattól; pl. Korán kezdi, a ki nagyra törekszik. Beszéde inkább fellengző, mint mély. — A ki mer, nyer.

Mint hogy meghívatott, elmegyek hozzá. — Azon embert, kiről beszélsz, csak pár nap óta ismerem. A ragályok, midőn országokat meglepnek, rendkívül fögyasztják a népeket.

125. §. A pontos vesszőről különösen azt kell megjegyeznünk, hogy ez többszörös öszrendelt mondatársulatban használtatik, hol az egyszerű mellék-mondatok vesszőkkel, maguk a teljesebb fő-mondatok pedig pontosvesszőkkel föltüntethetők; pl. Mind a gazdagok, mind a szegények együtt élnek; azok így több alkalmat nyernek emezekkel jót tenni; ezek pedig munkáikkal annyit kereshetnek, mennyi életszükségeik födőzésére szükséges. — Nem csak akarni, kell tenni is; nem elég csak érteni, tudni is kell. — Édes, ha magunkat megboszulhatjuk; de sokkal édesebb megbocsátani. — Menj előre; hátrább már úgy sem mehetsz.

126. §. A kettőspont leginkább többszörös alárendelő mondat szerkezetben használtatik midőn az előadás eleje mintegy bevezetésül (mellék-mondatul) szolgál az utóbb következő főmondatra; ilyenkor az elő- és utórész közé tétetik a kettőspont. Pl. Mint hogy erőnk a munka és mozgás által, kivált ha ezek megerőtetők, naponkint kimerül; de még a táplálkozás sem elégséges annak teljes kárpótlására: tehát a nyugalomnak kell bevégeznie azt, a mit a táplálkozás bevégzetlenül hagy. — Mondd meg, kivel társalkodol: én megmondom, ki vagy; add tudtomra, mivel foglalkozol: én megmondom, mi lehet belőled.

A kettőspont használtatik továbbá, midőn idegen mondat idézését előre jelentjük, pl. Barátom így szólt: Nem segíthetek, bár igen fájlalom. Hódoljunk eme közmondásnak: Mi magadnak káros, ne akard azt másnak.

Még akkor is kettőspont használtatik, ha különfélék elszámolását jelentjük, pl. Magyarország nevezetesebb városai ezek: Budapest, Debreczen, Pozsony stb.

127. §. A pont minden teljes értelmű mondat végére tétetik, akár egyszerű, akár összetett mondat legyen az. Még egyes szók végére is kell pontot tennünk, ha azok valamely bevégzett fogalmat fejeznek ki; pl. Hol voltál? Otthon. Előszó. Jegyzet.

A végponttól meg kell különböztetnünk a rövidítőpontot, mely számjelek, betűk, teljesen ki nem irt szókhoz tétetik; pl. febr. 23. 1860. 8 fr. 6 kr. (Ily rövidítőpont után, ha nem végzi be a mondatot, nem kell a szót nagy betűvel kezdeni, midőn az nem tulajdonnév vagy cím.)

Kérdő vagy ohajtó mondatok után kérdés- vagy felkiáltásjel iratik végpont helyett.

128. §. A kérdésjel egyenes kérdés után használtatik, pl. Mi neved? Hol voltál?

Midőn a kérdés csak látszólagos, más mondat-rendező jel használtatik; pl. Megszólított egy úr s kérdé, hogy atyám egészséges-e. Én is kérdém őt, hogy hozzá mehetnek-e holnap; mire ő igenlőleg válaszolt.

129. §. A felkiáltásjel indulatos mondatok vagy megszólítások után tétetik, pl. Boldog Isten! Ki lophatta el vagyunkámat! Kedves Atyám!

130. §. A gondolatjel figyelemébreztetésre vagy elhallgatott szók kipótlására szolgál; pl. Írás-hoz készült, leüle és — elalvék. Ha ez még egyszer történik, én téged —.

131. §. A zárjel a beszédhez csak mellékesen, közbevetőleg vagy felvilágosítólag tartozókat különbözteti meg; pl. Kivánnám (és nem természetes-e ezen kívánság?), hogy boldog legyen jótevőm. Jelenté- atyjának, hogy őt (az atyját) biróvá választák.

132. §. Az idézőjel akkor használtatik, midőn valamely idegen mondatot szó szerint adunk elő; pl. „Isten áldd meg a magyart!” mondá Kölcsey, a jeles költő.

133. §. A csillagjel mellék-magyarázatra utal, mely a könyv alján foglaltatik. (Példaul szolgálhat e könyvben a 25. §. csillagjegyzete.)

134. §. A szakjel tudományos munkákban az egyes szakok (cikkek) megjelölésére szolgál, hogy a munka folytán reájok hivatkozni lehessen.

Betanulandó műszók,

a magyar, német és latin nyelvtanokbani könnyebb
tájékozásra.

1—7. §§. Szó, Wort, vox.

Beszédrész, Redetheil, pars orationis.

Névszó, Nennwort, vox nominalis.

Név, Name, nomen.

Főnév, Hauptwort, n. substantivum.

Melléknév, Beiwort, n. adjectivum.

Számnév, Zahlwort, n. numerale.

Névmás, Fürwort, pronomen.

Igenév, Mittelwort, participium.

Névelő, Artikel, articulus.

Névtő, Wortstamm, nomen insuffixatum.

Rag, Anhängsilbe, suffixum.

Névragozás (ejtegetés), Abänderung, declinatio.

Ige, Zeitwort, verbum.

Igeragozás (hajtogatás), Abwandlung, conjugatio.

Beszédrészecke, Partikel, particula.

Igehatározó, Umstandswort, adverbium.

Névutó (elül-utóljáró), Bormort, praepositio.

Kötszó, Bindewort, conjunctio.

Indulatszó, Empfindungslaut, interjectio.

8—9. §§. Szótag, Silbe, syllaba.

Előhang, Anlaut, praesonus.

Belhang, *Inlaut*, insonus.

Utóhang, *Auslaut*, exsonus.

Nyomat, *Druck*, *typus soni*.

Betű, *Buchstabe*, *litera*.

Magánhangzó, *Selbstlaut*, *vocalis*.

Rövid hangzó, *geschärfter Laut*, *vocalis brevis*.

Hosszu hangzó, *gedehnter Laut*, *vocalis longa*.

Vastag hangzó, *Tief laut*, *vocalis profunda*.

Vékony hangzó, *Hochlaut*, *vocalis alta*.

Éles hangzó, *Mittellaut*, *vocalis media (acuta)*.

Mássalhangzó, *Mitlaut*, *consonans*.

Egyszerű mássalhangzó, *einfacher Mitlaut*, *consonans simplex*.

Összetett mássalhangzó, *zusammengesetzter Mitlaut*, *consonans composita*.

Ábécze, *Alphabet*, *alphabeta*.

Idegen betű, *Fremdbuchstabe*, *litera exotica (aliena)*.

10—24. §§. Mondattan, *Satzlehre*, *syntaxis*.

Mondat, *Satz*, *sententia*.

Mondattag, *Satzglied*, *membrum sententiae*.

Alany, *Satzgegenstand*, *subjectum*.

Állítmány, *Aussage*, *praedicatum*.

Jelző, *Beifügung*, *attributum (epitheton)*.

Kiegészítő (tárgyszó), *Ergänzung*, *objectum*.

Határozó, *Bestimmung*, *adverbiale*.

Kapocs, *Satzband*, *copula*.

Egyszerű szűk mondat, *einfacher nackter Satz*, *sententia simplex nuda*.

Egyszerű bővített mondat, *einfacher erweiterter (beleideter) Satz*, *sententia simplex induta*.

Összetett mondat, *zusammengesetzter Satz*, *sententia composita*.

25—31. §§. Átható ige, *überggehendes Zeitwort*, *verbum transitivum*.

Benható ige, *nichtüberggehendes Zeitwort*, *verbum intransitivum*.

Cselekvő alak, *thätige Form*, *forma activa*.

Szenvedő alak, leíró Form, forma passiva.

Határozott alak, beíró Form, forma determinata.

Határozatlan alak, unbecíró Form, forma indeterminata.

Idő, Zeit, tempus.

Jelenidő, Gegenwart, t. praesens.

Félmúlt, Mitvergangenheit, imperfectum.

Múlt, Vergangenheit, perfectum.

Régmúlt, Vorvergangenheit, plusquamperfectum.

Jövő, Zukunft, futurum.

Multjövő, Vorzukunft, futurum exactum.

Ige-mód, Redeweise, modus verbalis.

Tényező mód, handelnde Art, modus efficiens.

Jelentőmód, anzeigende Art, m. indicativus.

Parancsolómód, befehlende Art, m. imperativus.

Kötmód, verbindende Art, m. conjunctivus.

Ohajtómód, wünschende Art, m. optativus.

Nevezőmód, Nennungsart (Nennart), m. nominans.

Igenevező (határozatlanmód), Nennform (unbecíró Art) des
Zeitwortes, nominativus verbi (infinitivus).

Igenév (részesülő), Mittelwort, participium.

Módjegy, Maal der Art, character modi.

Időjegy, Zeitmaal, character temporis.

Szám, Zahl, numerus.

Egyes, Einzahl, n. singularis.

Többes, Mehrzahl, n. pluralis.

Személy, Person, persona.

Személytelen ige, unpersönliches Zeitwort, verbum impersonale.

32—35. §§. Névragozás (ejtegetés), Endsilbierung (Abänderung),
(declinatio) suffixio nominis.

Belviszonyragok, Fallendungen, casus interiores.

Helyviszonyragok, (Orts-, Vorwörter, praepositiones loci).

Vegyes viszonyragok, (gemischte Vorwörter, praepositiones
mixtae).

36—43. §§. Személyes névmás, persönliches Fürwort, pronomen
personale.

Visszatérő névmás, rückbezüglicher Fürwort, pronomen reciprocum.

Birtokos névmás, zueignendes Fürwort, pronomen possessivum.
Birtok-személyrag, zueignende Anhängsilbe, suffixum possessivum.

Mutató névmás, hinweisendes Fürwort, pronomen demonstrativum.

Kérdő névmás, fragendes Fürwort, pronomen interrogativum.

Visszahozó névmás, bezüglicher Fürwort, pronomen relativum.

Határozatlan névmás, unbestimmtes Fürwort, pron. indefinitum.

44—53. §§. Fokragozás, Steigerung, comparatio.

Fokalap, erste Stufe, gradus positivus.

Középfok, zweite Stufe, gr. comparativus.

Felsőfok, dritte Stufe, gr. superlativus.

Túlzófok, überhobene Stufe, gr. plusquamsuperlativus.

54—75. §§. Ige vonzása, Regierung des Zeitwortes, rectio verbi.

Nevező, Nennfall, nominativus.

Birtokos (rag), selbständiger Wesenfall, genitivus simplex.

Birtokvonzó, regierender Wesenfall, genitivus regens (compositus).

Tulajdonító, Wemfall, dativus.

Szenvedő (rag), Wenfall, accusativus.

Éknyerő, Akzentnehmend, accentuans.

Ékvesztő, Akzentwerfend, desaccentuans.

Hangugrató, Lautüberspringend, syncope vocalis.

Segédbetűnyerő, Hilfsbuchstabennehmend, literam auxiliarem accipiens.

Hangoserelő, Lautwechselnd, vocalem mutans.

Hangvesztő, Lautverwerfend, vocalem abjiciens.

Igekötő, Zeitwortbindendes Umstandswort, adverbium compositivum verbi.

76—84. §§. Összetett mondat, zusammengesetzter Satz, sententia composita.

- Öszrendelt mondat, beigeordneter Satz, *sententia coordinata*.
 Összevont mondat, zusammengezogener Satz, *sententia contracta*.
 Mondattársulat, Satzverein, *associatio sententiarum*.
 Alárendelt mondat, untergeordneter Satz, *sententia subordinata*.
 Főmondat, Hauptsatz, *sententia capitalis*.
 Mellékmondat, Nebensatz, *sententia subjecta*.
 Mondatszerkezet, Satzgefüge, *constructio sententiarum*.
 Rövidített mondat, verkürzter Satz, *sententia abbreviata*.
 Hiányos mondat, elliptischer Satz, *sententia ellyptica*.
- 85—94. §§. Egyszerű idő, einfache Zeit, *tempus simplex*.
 Összetett idő, zusammengesetzte Zeit, *tempus compositum*.
 Összetett jövő (jelentőmód jövője), anzeigende Zukunft, *futurum indicativi (compositum)*.
 Egyszerű jövő (kötmód jövője), verbindende Zukunft, *futurum conjunctivi (simplex)*.
- 95—107. §§. Rendes igeragozás, regelmäßige Abwandlung, *conjugatio regularis*.
 Rendhagyó igeragozás, unregelmäßige Abwandlung, *conjugatio irregularis*.
- 108—115. §§. Szóalkotás, Wortbildung, *formatio vocum*.
 Gyök, Wurzel, *radix*.
 Törzs (tűszó), Stamm, *vox primitiva*.
 Képző, Ableitungssilbe, *formativum vocis*.
 Szóösszetétel, Wortzusammensetzung, *compositio vocum*.
 Egyszerű szó, einfaches Wort, *vox simplex*.
 Összetett szó, zusammengesetztes Wort, *vox composita*.
 Határozó szó, Bestimmungswort, *vox determinans*.
 Alapszó, Grundwort, *vox determinata*.
- 116—134. §§. Helyesírás, Rechtschreibung, *orthographia*.
 Elv, Grundsatz, *principium*.
 Tulajdonnév, Eigennam, *nomen proprium*.
 Idegenszó, Fremdwort, *vox exotica*.
 Pontozás, Zeichensetzung, *interpunctio*.
 Írási-jel, Schriftzeichen, *interpunctionis signum*.

- Hiányjel, Auslassungszeichen, apostrophus.
 Kötjel, Bindezeichen, signum conjunctionis.
 Vessző, Beisetzstrich, comma.
 Pontosvessző, Strichpunkt, semicolon.
 Kettőspont, Doppelpunkt, colon.
 Pont, Punkt, punctum.
 Kérdésjel, Fragezeichen, signum interrogationis.
 Felkiáltásjel, Ausrufungszeichen, signum exclamationis.
 Gondolatjel, Gedankenstrich, pausae signum.
 Zárjel, Einschlußzeichen, parenthesis.
 Idézőjel, Anführungszeichen, signum citationis.
 Csillagjel, Anmerkungszeichen, asteriscus.
 Szakjel, Paragraphenzeichen, signum paragraphi.
-

Tartalom.

Előfogalmak.

	Lap.
1. A szók (beszédrészek) 1—7 §§.	3
2. A szótagok és betűk 8—9 §§.	7

Első szakasz.

A mondatról általában.

I. A mondat főalkatrészei 10—12 §§.	10
Az alany és állítmány 11. §.	11
II. A mondat bővítése 13—23. §§.	12
1. Jelzők. 14. §.	—
2. Kiegészítők. 15. §.	13
3. Határozók. 16—22. §§.	14
Összefoglalás 23. §.	16
III. Az egyszerű és összetett mondat fogalma 24. §.	17

Második szakasz.

Az egyszerű mondat alakítása.

I. Az ige a mondatban. 25—31. §§.	18
1. Az állítmány viszonyai. 25. §.	—
2. Az idők. 26. §.	20
3. Az igemódok. 27—28. §§.	21
4. A szám és személy. 29—31 §§.	22

	Lap.
II. A névszók a mondatban. 32—53. §§.	25
1. A névelő. 32. §.	—
2. Névragozás. 33—35. §§.	—
3. A névmásokról. 36—43 §§.	30
4. A melléknevekről. 44—47. §§.	36
5. Az igenevekről. 48—51. §§.	37
6. A számnevekről. 52—53. §§.	38
III. A belviszonyragokról. 54—64. §§.	39
1. Nevező. 57—58. §§.	40
2. A birtokos és birtokvonzó. 59. §.	41
3. A tulajdonítóragos név. 60—61. §§.	—
4. A szenvedőragos név. 62—64. §§.	42
IV. A névutókról. 65—68. §§.	43
1. Az önálló névutók. 66. §.	—
2. A ragvonzó névutók. 67—68. §§.	44
V. Az igehatározókról. 69—75. §§.	45
1. Az eredeti igehatározók. 70. §.	—
2. A származott igehatározók. 71. §.	46

Harmadik szakasz.

Az összetett mondat.

Az összetett és összevont mondat fogalma. 76—77. §§.	48
A mondatok öszrendelése (mondattársulat). 78—79. §§.	49
A mondatok alárendelése (mondatszerkezet). 80—84. §§.	51
Az igeidők használata. 85—90. §§.	55
Az igemódok használata. 91—92. §§.	58
A határozatlan és határozott alak használata. 93. §.	61
A cselekvő és szenvedő alak átfordítása. 94. §.	62

Negyedik szakasz.

Az igeragozás szabályai és mintái.

Általános szabályok. 95—97. §§.	64
Az igeragok táblázata. 98. §.	66

	Lap.
Példák az igeragozásra. 99. §.	70
Jegyzetek az igeragozásról. 100. §.	79
A rendhagyó igék ragozása. 101—106 §§.	80
A személytelen igékről. 107. §.	86

Ötödik szakasz.

Szóalkotás.

Általános szabályok. 108—109. §§.	87
1. Szóképzés. 110—113. §§.	88
2. Szóösszetétel. 114—115. §§.	91

Hatodik szakasz.

Helyesírás.

1. Szóírás. 116—120. §§.	93
2. Pontozás. 121—134. §§.	96
Betanulandó műszók, a magyar, német és latin nyelvtanokbani könnyebb tájékozásra	102

Nyomatott Gorischek Károly- néhai Grund Lipót betűivel.